

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra primární a preprimární pedagogiky

Diplomová práce

Rozdílné přístupy rodičů při výchově dětí a rizikové faktory ve výchově

Vypracovala: Helena Jakovljevičová

Vedoucí práce: doc. PhDr. Miluše Vítečková, Ph.D.

České Budějovice 2022

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem autorem této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

.....

V Českých Budějovicích

.....

Helena Jakovljevičová

Poděkování

Chtěla bych poděkovat doc. PhDr. Miluši Vítečkové, Ph.D. za metodickou pomoc, ochotu a za cenné rady při zpracování této diplomové práce. V neposlední řadě patří mé poděkování i respondentům, kteří byli ochotni spolupracovat a podíleli se na výzkumném šetření.

Abstrakt

Tato diplomová práce se zabývá výchovnými přístupy jednotlivých rodičů a jejich rozdílnými pohledy na péči o své děti. V teoretické části této práce jsou zachyceny nejdůležitější body týkající se pojmu rodina, a také je zde nastíněna problematika výchovy a možná rizika, která s sebou výchova přináší. Jsou zde zdůrazněny důležitosti rolí jednotlivých vychovatelů a nežádoucí faktory, které mohou ohrozit vývoj jedince, pokud dojde při jeho výchově k závažnějším pochybením. V praktické části jsou zaznamenány výsledky smíšeného výzkumu. Sběr dat byl uskutečněn pomocí dotazníků, které byly určeny jak pro rodiče, tak učitele. Informace, získané z dotazníků, jsou doplněny daty, získanými z polostrukturovaného rozhovoru, a to z řad obou skupin.

Klíčová slova: rodina, výchova, výchovné přístupy, typy výchovy, rizika výchovy

Abstract

This thesis deals with how different parents approach the process of upbringing and how they view caring for their children. The theoretical part of the thesis captures the most important points concerning the concept of family while outlining the issues of upbringing and the possible risks that upbringing entails. It highlights the importance of the roles of the individual caregivers and the undesirable factors that can jeopardize the development of an individual if serious mistakes are made in their upbringing. The practical part outlines the results of the mixed research performed. Data collection was carried out using questionnaires that were designed for both parents and teachers. The information obtained from the questionnaires is supplemented by data obtained from semi-structured interviews with both groups.

Keywords: family, upbringing, approaches to upbringing, types of upbringing, upbringing–related risks

Obsah

ÚVOD.....	8
1 RODINA.....	9
1.1 Pojem rodina a její principy.....	9
1.2 Funkce rodiny.....	13
1.3 Přijetí dítěte a jeho hodnota pro rodinu.....	16
1.4 Základní potřeby dítěte v rodině.....	18
1.5 Role matky a otce v rodině a její vliv na utváření osobnosti dítěte.....	19
1.6 Typy rodin.....	21
1.6.1 Problémy a úskalí rodičovství.....	22
2 VÝCHOVA.....	23
2.1 Výchovné styly.....	26
2.2 Výchova napříč generacemi.....	29
2.2.1 Mladí rodiče.....	29
2.2.2 Rodiče ve vyšším věku.....	29
2.2.3 Prarodiče.....	31
2.2.4 Otcové.....	32
3 RIZIKA A PROBLÉMY VE VÝCHOVĚ.....	36
3.1 Deprivace.....	38
3.1.1 Subdeprivace.....	39
3.1.2 Rozvod.....	41
3.2 Dysfunkční rodina.....	46
3.3 Tresty.....	48
4 METODOLOGIE.....	52
4.1 Cíl výzkumného šetření.....	52
4.2 Výzkumné otázky.....	52

4.3 Kvantitativní a kvalitativní výzkum.....	52
4.4 Výzkumný vzorek, soubor	53
4.5 Sběr dat	53
5 VÝSLEDKY DOTAZNÍKOVÉHO ŠETŘENÍ	55
5.1 Dotazník určený pro učitele 1. stupně ZŠ.....	55
5.2 Dotazník určený pro rodiče	63
6 VÝSLEDKY ROZHOVORŮ	77
6.1 Rozhovory s učiteli	77
6.2 Rozhovory s rodiči	81
7 ZÁVĚREČNÉ SHRNUÍ	84
8 DISKUZE	87
ZÁVĚR	90
SEZNAM PŘÍLOH.....	94

ÚVOD

Výchova dítěte je nejdůležitějším předpokladem pro správné fungování celé společnosti. Ovlivňuje nejen chování jedince ke svému okolí, ale je základním pilířem pro jeho vzdělání, duševní a kulturní rozvoj. Základ výchovy dítěte je v jeho rodině. V případě, že rodina plní všechny své funkce, dítě vyrůstá a formuje se v harmonickém prostředí, bude dán správný základ pro jeho celoživotní chování a postoje. Objeví-li se však v rodině problémy, nebo dokonce patologické jevy, budou se do chování jedince promítat po celý jeho život. Ovlivní jeho chování v rodině, ve škole, ve skupině vrstevníků a v dospělosti i na jeho pracovišti.

K volbě tématu mé diplomové práce mě přivedlo několik důvodů. Vyrůstala jsem v rodině, kde se otec i matka věnují pedagogické činnosti. Otec je učitelem na střední odborné škole a matka je učitelkou na 1. stupni základní školy. Problémy výchovy a vzdělání byly doma často diskutovány a já si v průběhu dospívání stále více uvědomovala důležitost tohoto tématu. Následně jsem se po maturitě rozhodla pro studium učitelství na pedagogické fakultě. Volbu tématu mé diplomové práce ovlivnila i skutečnost, že jsem dnes matkou čtyřletého syna. Mám tak sama možnost uvědomit si, co je v rodině pro výchovu zásadní, a jak nadčasové jsou poznatky odborníků, kteří se zabývají danou problematikou.

1 RODINA

1.1 Pojem rodina a její principy

Rodina byla již v historii vnímána jako základní jednotka tvořící lidskou společnost. Pod pojmem rodina si i v dnešní době většina lidí představí muže a ženu, jako rodiče a jejich děti (základní – nukleární rodina). V širším kontextu jsou nedílnou součástí rodiny prarodiče, kteří mají ve správně fungující rodině ve výchově dětí svou nezastupitelnou roli. Svou roli ve výchově ale mohou sehrát i další příbuzní rodičů, či dětí (širší rodina). Rodina má na dítě vliv již od jeho narození. Měla by dítěti poskytovat především jistotu. Domácí prostředí má tak vliv na chápání mezilidských vztahů dítětem. Nezbytný je kontakt s trvalými partnery, tedy matkou, otcem a sourozenci. Dítě v prostředí rodiny získává zkušenosti, uvědomuje si základní hodnoty a učí se, co je dobré a co naopak špatné. Pokud dítě něco vykoná, je důležité, aby následovala reakce od členů rodiny, a to buď pochvala, nebo pokárání. U dítěte dochází k okamžitému sebehodnocení. Od jednotlivých členů rodiny je třeba maximální trpělivost a pochopení. Výchova a rozvoj jednotlivce jsou založeny na poznání. Z tohoto důvodu je nutná interakce jednotlivých členů rodiny. Stále máme na mysli úplnou (zdravou) normálně fungující rodinu.

Je třeba vymezit pojem 'Zdravá rodina'. Šulová (2010) považuje za zdravou rodinu soudržnou, respektující autonomii každého jednotlivce. Dle autorky zdravá rodina umožňuje samostatnost, osobní zodpovědnost, nezávislost v myšlení a hodnocení. Zároveň poskytuje pocit emoční blízkosti, sounáležitosti a vzájemnosti. Vyzdvihuje důležitost rodinné adaptability a schopnost kreativně řešit vzniklé situace, které přinášejí život, adekvátně na ně reagovat. Důležitá je tvořivost, vyjadřování podpory, zájmu a zaujetí při společných rozhovorech či činnostech. Velmi důležitá je stabilita systému. Podle výše zmiňované autorky jsou ve zdravé rodině jasně vymezeny role a jasně formulovány mezigenerační hranice. Komunikace je jasná bez zamlžování, tabuizování, zákazů a vysvětlování. Normální, zdravá rodina je nejlepším prostředím pro harmonický vývoj dítěte. Podle autorky je nezastupitelnou funkcí v rodině funkce emocionální, zajišťující rodině prioritu jako základnímu prostředí pro vývoj dítěte.

V rodině by měla být mezi členy jasná hierarchie, která je základem pro fungování rodiny ve smyslu správné výchovy a je důležitá pro vznik přirozené autority rodičů. Ve funkční rodině musí být jasně vymezené role, jednotliví členové jsou schopni se v nich zastupovat. Dále musí být jasně vymezená vedoucí role a podpora autority ze strany ostatních, jasná komunikace, způsob vyjadřování konfliktů a účinnost interakce při jejich řešení. Rodina, obzvláště v dnešní době, nemusí být jediným prostředím, které působí na výchovu dětí. Má však největší vliv na uspokojení základních psychických potřeb dítěte a stejně tak péče o dítě by měla naplňovat duševní potřeby jeho rodičů (vychovatelů). Jedná se o nutnou interakci mezi jednotlivými členy rodiny (Gillernová, Kebza, Ryměš et al., 2011).

Pojem rodina nelze definovat pouze jedním způsobem. Podle Matějčka (1992) nejsou vnější charakteristické znaky rodiny příliš důležité. Autor dále uvádí, že dítě může zažívat dobrodiní rodinné výchovy, i když lidské společenství, ve kterém vyrůstá, podle zákona vůbec rodinou není. V dnešní době se setkáváme s různými alternativami partnerského a rodinného prostředí. Není to jen nukleární rodina, ale například situace, kdy matka vychovává děti sama, nebo s přítelem, případy, kdy jsou děti samy s otcem. Jsou také případy, že jsou děti svěřeny do péče prarodičů, rodiny s osvojenými dětmi, pěstounská péče nebo často diskutovaná výchova dvojicí stejného pohlaví.

Většina odborníků z oblasti dětské psychologie přesto zdůrazňuje, že normálně fungující rodina má výsadní postavení v uspokojování psychických potřeb dítěte. Prostor rodiny by mělo naplňovat základní principy, které následně působí na pohodu dítěte, jeho vývoj a výchovu (Matějček 1992).

Základní principy, dle Matějčka (1992):

1. Princip – Vzájemné uspokojování potřeb

Pokud dochází v rodině k vzájemnému uspokojování potřeb, tedy pokud dítě naplňuje potřeby rodiče a rodič zase potřeby dítěte, hovoří se o tzv. rodinném soužití. V tomto případě je důležité, aby rodiče přijali dítě za své a vnímali jej jako svoji součást. Při tomto vzájemném soužití tak dochází k vzájemné spokojenosti, radosti a k uvolnění. Rodič nebo rodinný vychovatel musí být na svou roli připraven, protože výchova dítěte přináší nejen radosti, ale také starosti. Péče o dítě a jeho výchova je činnost velice

náročná nejen po stránce emocionální, ale také časové. Tento fakt si v dnešní době řada rodičů neuvědomuje a preferuje své pohodlí a zájmy oproti potřebám dítěte. Zahrnují děti spoustou hraček, k jeho zabavení využívají bohužel již od raného věku nejrůznější média, televizi, počítač, mobilní telefon. Internetová stránka Spolecnebezpecne (2021) zveřejňuje statistiku, že více než polovina českých dětí mladších 13 let používá na internetu služby, které jsou pro ně s ohledem na jejich obsah nevhodné a rizikové. Smutné je, že až 92 % rodičů o tom ví. Na síť TikTok vstupuje její typický uživatel již ve věku 10 až 11 let. Rodiče by měli mít přehled, co a kde jejich dítě dělá.

Při důležitém procesu, kterým právě rodinná výchova dítěte je, musí mít rodič neustále na paměti několik základních psychických potřeb, které by měly být naplňovány. Tyto potřeby definuje autor takto:

- Potřeba určitého množství vnějších podnětů – naladění organismu na žádoucí úroveň aktivity.
- Potřeba stálosti, řádu a smyslu v podnětech – z podnětů se musí stát zkušenosti, poznatky a pracovní strategie.
- Potřeba emocionálních a sociálních vztahů – vztahy k primárním vychovatelům dávají dítěti důležitý pocit jistoty.
- Potřeba společenského uplatnění – dítě si osvojí společenské role a stanovuje si cíle životního snažení.
- Potřeba otevřené budoucnosti nebo životní perspektivy – podněcuje v dítěti životní aktivitu.

2. Princip – Trvalost a hloubka citových vztahů

Při výchově se rodiče snaží o vybudování hlubokých citových vztahů, které budou potřebovat po celý zbytek jejich života. V tomto případě se hovoří o tzv. citové angažovanosti, kdy se může v rodině jeden na druhého obrátit, a to po celý život. Při naplnění tohoto principu se rodiče těší na vnoučata, mohou se spolupodílet na jejich výchově. Děti se přirozeně starají na stáří o své rodiče, navštěvují je a prožívají společně radosti a starosti. Při nenaplnění tohoto principu často rodiče marně čekají na

pozornost a pomoc svých dětí. Často vidí problém v dětech, ale vina je na jejich straně. V době, kdy se měly vytvářet a upevňovat citové vazby v rodině, oni měli své zájmy a orientovali se především na uspokojování jejich osobních potřeb.

3. Princip – Společná budoucnost

Tento rys rodinné výchovy považuje autor za klíčový. Uvádí jako nutnost, aby mohl rodič (vychovatel) budoucnost dítěte předvídat, plánovat, formovat a zaměřit se na ni. Na budoucnost se těší, ale má o ni starost. Podmínkou ale je, že rodič musí sám svou budoucnost předvídat, plánovat, formovat s ohledem na dítě. Uvažuje o své životní perspektivě ve vztahu k perspektivě dítěte. K vážným problémům dochází při rozluce manželů nebo partnerů nebo odloučení od dítěte. Opět je omezená možnost naplnění tohoto principu.

4. Princip – Společenství prostoru, času a prožitků

V rodině sdílí životní prostor, čas a prožitky vychovatelé a dítě společně. Podle autora je to základním předpokladem pro učení a vzdělání formou napodobování, společnou činností, předáváním modelů společenských vztahů, postojů a hodnot. Přes všechno sdílení mají rodiče svému dítěti dopřát i oblast prožitků, které autor nazývá jako soukromé (intimní). I dítě má právo na intimitu. Při jejím narušování nebo neuznávání ze strany rodičů dochází k rušení, obtěžování a vzbuzování obranných mechanismů u dětí. Stejně tak by dítě nemělo být zatahováno do intimních věcí rodičů po hádkách nebo rozvodech. Je častým jevem, že si rodič z dítěte udělá důvěrníka. Dospělý přestane pro dítě být vzorem a ztrácí přirozenou výchovnou funkci. Toto si neuvědomuje většina rodičů po rozluce.

5. Princip – Výchovná interakce

Autor dále uvádí, že je pro rodinu typický tzv. „interakční“ model výchovy. Za normálních okolností dochází k vzájemnému působení vychovatele a vychovávaného. Dospělý je také ovlivňován vychovávaným dítětem. Výsledkem interakce jsou i naše změny názorů v průběhu výchovy vlastního dítěte. To, co se nám zdálo abstraktní, nabývá konkrétní podoby, mění se názory na výchovu, prohlubuje se naše citové vnímání a jsme schopni hlubších prožitků.

6. Princip – Soužití a sdílení

Tento princip je povýšen nad výchovnou technologii, která užívá pouze odměny a tresty. V rodině se dávají často odměny bez zásluhy a odpouští se bez odčinění. Lidé, kteří spolu žijí, mají tendenci dělat radost jeden druhému, obdarovávat se, projevovat svůj kladný citový vztah, přičemž prožitek radostného uspokojení má ten, kdo dává i ten kdo přijímá. Příležitosti k tomu se vyhledávají a nečeká se, až si to ten druhý zaslouží. Podobně je tomu s trestem. Ten se v rodině málokdy ukládá s chladnou myslí. Pro rodinné vychovatele je typické, že se jim vnitřně uleví, když mohou trest čestně odvolat, nebo jej pokládat za skončený.

Pro naplnění výše uvedených principů je zásadní vybudování kladného vztahu mezi rodiči a dětmi. Dinkmeier, McKay (1996) uvádí čtyři základní prvky vztahu, kterými jsou:

- Vzájemný respekt – musíme respekt nejen vyžadovat, ale projevit jej i vůči svým dětem
- Společná zábava – důležitou složkou společně stráveného času není jeho kvantita, ale kvalita
- Povzbuzení – aby děti dokázaly věřit samy sobě, musíme my věřit jim
- Sdělování lásky – každé dítě nutně potřebuje k tomu, aby se cítilo bezpečně, alespoň jednu osobu, kterou by mělo rádo a která by mu lásku oplácela

1.2 Funkce rodiny

Rodina je základní společenskou jednotkou ve společnosti lidí. Ve světě, kde se setkáváme s jinými kulturami a jejich zvyky, jiným náboženstvím, může mít rodina jinou strukturu. Ta může být dána například také majetkovými poměry, které určují postavení rodiny ve společnosti. Přes všechny tyto aspekty vykazuje základní rodina jednotné funkce, které jsou pro její fungování důležité (Langmeier & Krejčířová, 2006).

- Biologická, reprodukční funkce rodiny

Tuto funkci rodiny je možné považovat za základní. Plození dětí mělo být v lidském společenství spjato s prostředím rodiny, kde může docházet nejlépe k naplňování potřeb dítěte. Langmeier a Krejčířová (2006) uvádí, že i přesto, že se u nás i ve světě rodí děti i mimo manželství, není ilegimita výslovně schvalována. S ohledem na biologickou, reprodukční funkci je třeba si všimnout negativních změn v rodině, které se začaly projevovat v šedesátých letech a probíhají dodnes. I když jsou tyto změny globální záležitostí, všimněme si trendů v České republice.

Z hlediska reprodukce se Česká republika řadí mezi země s nejnižšími hodnotami. Jako doklad uvádím statistické srovnání. Například v roce 2003 připadalo na jednu ženu 1,18 dítěte (Národní zpráva o rodině, 2004). V roce 1961 tvořily děti do 14 let věku 25,4 % populace. Stejný ukazatel vykazoval v roce 2005 hodnotu 14,6 %. Autoři odkazují na populační vývoj ČR (Gillernová, Kebza, Rymeš et al., 2011).

V dnešní společnosti je mnoho důvodů pro omezení biologické funkce rodiny. Z široké škály alternativ partnerského a rodinného soužití se uvádí například soužití partnerů rozhodnutých nemít děti; soužití manželů, kteří nemohou mít děti; soužití manželů z důvodu tzv. nekonzumovaného manželství; soužití manželů, kteří získají vlastního biologického potomka různými způsoby (umělé oplodnění, embryotransfer); rodiče, kterým byly děti odebrány; ženy, které nevedly partnera a vychovávají dítě samy; homosexuální nebo lesbické dvojice pečující o dítě jednoho nebo obou partnerů. Uváděné alternativy přinášejí etické problémy, které mohou mít řadu psychologických dopadů (Šulová, 2010).

- Materiální, ekonomická funkce rodiny

Každá rodina musí hospodařit a vést domácnost. Je dobré, aby rodiče učili na jednoduchých příkladech hospodařit svoje děti. V dnešní době relativního dostatku, kdy se rodiny necítí ohrožené, neklade na tuto funkci řada rodin důraz (Langmeier & Krejčířová, 2006).

Uvádí se, že výraznější projevy materiální funkce rodiny můžeme sledovat v chudých částech světa, kde rodina upřednostňuje zájmy mladých, sjednotí se a je schopna je poslat do zemí ekonomického dostatku a zajistit jim možnost studia nebo práce (Gillernová, Kebza, Rymeš et al., 2011).

- **Výchovná, socializační funkce**

Fungující rodina bývá první sociální skupinou, ve které se dítě učí osvojovat různé činnosti, které přijímá za své (Gillernová, Kebza, Rymeš et al., 2011).

Podle autorů právě rodina již od prvních měsíců života předává dítěti sociální hodnoty, normy a pravidla, způsoby komunikace, způsoby uvažování a řešení situací.

Langmejer a Krejčířová (2006) zdůrazňují, že rodina uvádí dítě rozhodujícím způsobem do lidské společnosti, učí je základním způsobům společenského chování a předává mu základní kulturní statky společenství.

Výchovná, socializační funkce naplňuje čtvrtý princip rodinné výchovy tak, jak jej charakterizuje Matějček (1992). Dítě potřebuje pro svůj zdravý vývoj žít v každodenním společenství s oběma rodiči.

Jak uvádí Šulová (2004, in Gillernová, Kebza, Rymeš et al, 2011, s. 110): „Rodiče poskytují svému dítěti v průběhu přirozených společenských aktivit ničím nezastupitelný komplementární model chování dvou pohlavních pólů zastoupených v přírodě. Jakékoliv nahrazování rodičů v jeho prvních letech života komplikuje dítěti do značné míry chápání signálů, které mu okolní svět vysílá, nejsou-li mu předem zprostředkovány v přirozené interakci s rodiči.“

- **Emocionální funkce**

Langmeier a Krejčířová (2006) zdůrazňují fakt, že rodina má poskytovat emoční uspokojení všem svým členům rovnoměrně, bez toho, aby se tak dělo na úkor ostatních. Rodina je nezastupitelná ve smyslu vytváření zázemí, přijímání podpory a pomoci. Má být místem klidu a uvolnění. Důležité je sdílení zážitků, společná historie, rituály, důvěrnost, společné perspektivy a plány (Gillernová, Kebza, Rymeš et al., 2011). Prekopová (2012) uvádí, že rodina musí být místem bezpečí a jistoty. Bez bezpečí se lásce nedaří. V rodině se člověk musí umět spolehnout na bezvýhradnou lásku. Žena musí vědět, že ji její muž miluje, ačkoli ráda rychle a hodně mluví nebo se změnila těhotenstvím. Muž musí vědět o lásce své manželky, která ho miluje i přesto, že on nechává ležet své ponožky pod jídelním stolem a často chodí domů pozdě. Dítě musí vědět, že je milováno, ačkoli celou noc prokřičelo, pohádalo se se sourozenci, přineslo špatnou známku nebo přišlo domů s tetováním. Milovat bez výhrad ale neznamená, že

si své výhrady nechám pro sebe. Naopak, o věcech, které mi vadí, se musí mluvit naprosto otevřeně. Lásky ale musí být větší než zlost. Bezpečí musí být absolutní. Neexistuje trocha bezpečí. Bez jistoty, popřípadě bezpečí se nikomu dobře neusíná. Proto děti potřebují cítit i jistotu i bezpečí, aby mohly klidně spát.

Tyto čtyři funkce rodiny a jejich naplňování jsou základním předpokladem pro fungování rodiny a působí na kvalitu rodinného prostředí. Ovlivňují vývoj a výchovu dítěte, interakci mezi jednotlivými členy rodiny. V průběhu života rodiny dítě na základě společných pozitivních prožitků stimuluje vývoj rodičů. Především radost z dítěte naplňuje jejich psychické potřeby a dává jejich životu smysl a pomáhá překonat i úskalí každodenního života (Langmeier & Krejčířová, 2006).

1.3 Přijetí dítěte a jeho hodnota pro rodinu

Matějček (1992) pokládá za nejdůležitější přijetí dítěte lidmi v jeho nejbližším sociálním okruhu (v rodině) i lidmi v širších společenských kruzích. Tento fakt dokládá výsledky vlastního výzkumu v oblasti klinické dětské psychologie, kde na jedné straně vyšetřoval děti zcela opuštěné nebo v péči rodičů těžce strádající. Do této skupiny zahrnuje i děti, které byly rodičům úředně odebrané. Na straně druhé se jednalo o děti v náhradní péči (adoptované, děti v pěstounské péči, děti z dětských domovů rodinného typu). Jednalo se sice o děti opuštěné, ale znovu přijaté do společnosti novými lidmi. Právě tím dokládá autor přijetí dítěte za nejdůležitější moment v životě dítěte. Dále uvádí, že ve společnosti panuje představa o neomylné mateřské lásce, která přijímá bez výhrad za všech podmínek jakékoli dítě.

Dytrych, Matějček a Schüller (1975, in Matějček, 1992, s. 41) toto vyvrací na základě studie, která se týkala dětí z nechtěného těhotenství. Škála možností nepřijetí – přijetí dítěte sahá od krajního odmítnutí matkou až po případy, kdy bezdětní manželé přijmou za své dítě jiných rodičů. Jsou i případy přijetí dětí s handicapem (dětí problematické, postižené, nemocné). Kate Cairns (2013) zabývající se vazbou mezi náhradními rodiči a dítětem uvádí, že všichni, kteří přijali závazek vůči dítěti, musejí spolupracovat, aby vytvořili prostředí, v němž se dítě může přesunout z chladné a osamělé pustiny nenaplněných potřeb vazby do tepla, bezpečí a opory jistých vztahových vazeb.

Dětská psychologie se společně s problémem přijetí dítěte zabývá otázkou hodnoty dítěte pro rodinu a společnost. Moderní společnost je dítěti nakloněna. „Ohrožení dětí vzbuzuje pocit obecného ohrožení, onemocnění dětí je vnímáno s daleko větší úzkostí než totéž onemocnění dospělých, opatření ve prospěch dětí mají velkou odezvu, ekologickým programům motivovaným ochranou dětí nemůže ani byrokratický systém odolat,“ uvádí Matějček (1992, s. 38). Poukazuje ale také na možnost využití dítěte v reklamě, což vzbuzuje emoce, a firmy tak lépe naplňují své obchodní zájmy. I tato negativa ale podle autora jen dále potvrzují vysokou hodnotu dítěte pro společnost.

Hodnota dítěte pro rodinu souvisí především s uspokojováním psychických potřeb dospělých prostřednictvím soužití s dítětem. To dokládá studie, do které bylo zahrnuto 440 rodin s dětmi školního věku. Matky dostaly otázku. „Jaký je podle vašeho názoru hlavní důvod, proč lidé chtějí mít děti?“ Pro 34 % dotázaných znamenají děti náplň života. Mít dítě přináší uspokojení citových potřeb 22 % matek. 19 % odpovědělo, že je pro ně dítě náplní a poutem v manželství. Pro zábavu a radost z dítěte se vyslovilo 25%, jak uvádí Dytrich, Matějček a Schüller (1975, in Matějček, 1992, s. 41).

Matějček (1992) zdůrazňuje, že citová hodnota dítěte pro rodinu je závislá na určité ekonomické úrovni rodiny. Tam, kde rodina nebojuje o každodenní přežití, má podle autora matka prostor uvolnit se a dospět k vyšším citům. Má čas pozorovat projevy dítěte, pokrok v jeho vývoji a těšit se z interakce. Teprve takové prostředí je předpokladem pro vytvoření kulturní formy vztahu k dítěti, kultury rodinného života a naplnění všech principů rodinné výchovy. Jak bylo již uvedeno, hodnota dítěte přispívá k uspokojování psychických potřeb.

Ve studii o deprivaci Langmeier a Matějček (1974) uvádí pět základních potřeb, které jsou popsány v části práce zabývající se vzájemným uspokojováním potřeb v rodině. Jedná se o stimulaci vedoucí k aktivitě, smysluplné prostředí, citové vztahy, identitu a otevřenou budoucnost. Za uspokojení těchto potřeb musí platit rodič podle autorů „psychosociální cenu“. Na základě těchto potřeb můžeme zmínit argumenty pro rozhodnutí mít dítě a argumenty proti. Důvody, pro to dítě mít, jsou například, že dítě přináší do života vzruch, život bez nich by byl prázdný, dítě umožňuje vnitřní růst, děti přijímají lásku a zase ji vracejí, dítě je pro muže a ženu společenskou hodnotou,

v dětech pokračuje biologický vklad rodičů a dílo jejich výchovy. Argumenty pro to nemít děti, jsou nudný život, zátěž pro manželský život, dítě uvazuje rodiče u rodičovských povinností, strach o dítě a jeho chování, narušení a omezení ambiciózních plánů manželů.

1.4 Základní potřeby dítěte v rodině

Předpokladem zdárného vývoje dítěte a jeho výchovy je naplnění jeho základních potřeb tak, jak je uvádí Matějček (1992), a o kterých je pojednáno v části mé práce, která se týká základních principů výchovy v rodině. Stanovením potřeb dítěte se v různých obměnách zabývá řada autorů. Velice výstižně vyjadřuje v deseti bodech uspokojení potřeb dítěte v rámci fungování rodiny Helus (2007, in Gillernová, Kebza, Rymeš et al., 2011, s. 118). Dle něho má rodina dítěti zajistit:

- uspokojení potřeb v raných stadiích života;
- uspokojení potřeby organické přináležitosti (potřeba domova, spolehlivé a láskyplné mezilidské vztahy);
- nabídku prostoru pro aktivní projev dítěte (seberealizace, součinnost s druhými);
- uvedení dítěte do vztahu k věcem rodinného vybavení (chápání předmětů jako hodnot);
- prožitek sebe sama jako chlapce nebo dívky;
- rodina poskytuje bezprostředně působící vzory, příklad a modely;
- rozvoj a upevňování odpovědnosti, ohleduplnosti a úcty;
- možnost vstupu do mezigeneračních vztahů;
- pomocí kontaktů s širší rodinou a přáteli navozuje dítěti představu okolního světa a společnosti jako celku;
- rodina je útočištěm v různých běžných i náročných životních situacích.

Naplňuje-li rodina všechny tyto funkce, lze ji považovat za rodinu funkční. Helus (2007, in Gillernová, Kebza, Rymeš et al., 2011, s. 119) uvádí různé typy problémově zatížených rodin. Rodina nezralá (nezralost partnerů v oblasti zkušeností, v sociální, ekonomické nebo citové oblasti), rodina přetížená (konflikty, starosti s nemocí, citové strádání, ekonomické problémy), ambiciózní rodina (vlastní uplatnění, vzestup a

seberealizace na úkor dětí), perfekcionista rodina (dětí mají podávat jen nejlepší výkony, perfektní výsledky, vždy lepší než ostatní), autoritářská rodina (velmi přísné vedení, převažují příkazy a zákazy nad vlastními názory dítěte a jeho osobní autonomií), rozmazlující rodina (rodiče postupují podle toho, jak si dítě žádá), rodina nadměrně liberální a improvizující (nedostatek řádu, programu, problematické soužití), rodina odkládající (přesouvají běžnou péči o dítě kdykoliv to jde na kohokoliv), rodiny disociované (vážně narušené vztahy mezi členy rodiny a mezi rodinou a sociálním okolím). Se všemi uvedenými typy problémů rodin se setkáváme stále častěji v běžném životě. Bohužel pouze malá část z nich si problém uvědomuje. Většina rodičů je přesvědčena o tom, že jedná správně.

Prekopová (2012) uvádí nutná pravidla v rodinném systému. Pro dítě je důležité vědět, že rodiče jsou ve výchově zajedno. Skutečnost, že se dítě zmítá mezi dvěma rodičovskými názory a nemůže brát vážně ani otce, ani matku ho zneklidňuje. Úkol vychovat, který dostali rodiče oproti svým dětem, mohou tyto vnímat až tehdy, když mají rodiče pevné stanovisko. To podmiňuje: vyspělost rodičů, připravenost dát dítěti směr na začátku života jako dospělá rozumná matka, jako dospělý, zralý a rozumný otec, člověk, který se stal otcem nebo matkou by se měl zbavit vlastních neurotických problémů, partnerství rodičů by mělo být vyspělé, aby každý dokázal žít svůj vlastní život a současně se v lásce a úctě opíral o druhého.

1.5 Role matky a otce v rodině a její vliv na utváření osobnosti dítěte

Rodičovská dvojice (matka – otec) má pro formování dítěte především v raném věku nezastupitelný význam. Samozřejmě stále máme na mysli rodinu funkční (zdravou). Každý z nich má svou roli nejen v rámci péče o dítě, ale především ve smyslu formování jeho osobnosti. Na tuto roli musí být oba rodiče zralí a připravení. Odborníci se shodují na názoru, že matka má pro dítě již od narození zásadní emocionální význam, dává mu pocit, že je milováno, dává mu pocit důvěry, a pomáhá tak odbourat strach z okolního prostředí. Matka dítěti dává pocit maximálního bezpečí. Tato role matky je ostatně vlastní celé řadě živočišných druhů. Odchyly od takového chování matky lze považovat za patologické. Intenzivní péče matky o dítě především v prvních letech života je nenahraditelná.

Gillernová, Kebza, Rymeš a kol. (2011) uvádějí, že v některých evropských zemích je typická velmi časná separace dítěte od osoby, ke které má dítě silnou citovou vazbu. Jako příklad uvádí Švýcarsko nebo Dánsko. Matky se zde vracejí do zaměstnání v prvním roce života dítěte a často z tohoto důvodu přerušují i kojení. Prezentace „vypěstlosti“ společnosti „osvobozením“ ženy (matky) od rodiny, konkrétně od dítěte, které je na její péči závislé, je velmi diskutovanou otázkou. Řada organizací se snaží působit na rozhodnutí vlád v rámci změn ve prospěch vztahu matka – dítě, uvádí výše uvedený kolektiv autorů.

Také v naší republice známe dva typy denních kolektivních zařízení, a to jesle pro děti do tří let věku a mateřskou školu pro děti od dvou do šesti let. Vliv těchto zařízení na psychiku dětí popisuje Matějček (1992). Uvádí, že pobyt dětí ve věku batolete v jeslích je pro ně velmi náročný. Důvody vidí v odloučení dítěte od osob, ke kterým má pevný citový vztah (matky a otce), a od prostředí, kde cítí bezpečí, adaptace na cizí lidi (měnící se personál), začlenění do skupiny batolat, navíc pro něho nepřírozeně početné. Tyto důvody potvrzují důležitou roli matky v rodině. Jiná situace je podle autora v případě mateřské školy, kde je již dítě schopno se orientovat mezi vrstevníky a samo se zapojit do hry v kolektivu, socializovat se v kolektivu.

Svůj odborný názor na jesle a na mateřskou školu autor velice trefně vystihuje, když zmiňuje: „Jesle jsou zařízením pro dospělé, mateřská škola pro děti. Jesle by si děti samy od sebe nevymyslely, mateřskou školu ano!“ (Matějček, 1992, s. 109)

Funkce otce je považována v rodině za stejně důležitou. Šulová (2010) poukazuje na svébytnost a specifičnost této role a označuje ji jako komplementární s rolí matky. Kriticky se v tomto směru dívá na skutečnost, že odborné práce z oblasti vývojové psychologie věnují pozornost především matce. Autorka uvádí skutečnost, že je-li otec nucen být prvopečovatelem, přejímá lehce formy mateřského chování. Otec podněcuje aktivitu dítěte a experimentuje. Převažují živé interakce často pro dítě náročné i riskantní. Jen zřídka při nich dítě projevuje nelibost. Tato vyšší náročnost kontaktu dítěte s otcem v různých aktivitách připravuje dítě na vstup do náročného světa mimo rodinu.

To potvrzuje i Labrell (1992, in Šulová, 2010, s. 139), který uvádí, že častějším pošťuchováním při hrách se narušuje rovnováha dítěte a nutí je tak přizpůsobovat se

novým situacím a reagovat na obtíže. Procvičují tím a stimulují tím schopnosti potřebné k vyrovnání se s pozdějšími nároky ve skupině vrstevníků. Mezi dítětem a otcem probíhá interakce a dítě ovlivňuje pozitivně chování otce a naplnění jeho otcovské role. Dle Nováka (2013) otec v současné době kombinuje role (částečného živitele, pečovatele, pomocníka, učitele, vzoru, kamarádské autority. Tento výčet dále roste s úkoly. Otec je také tím, kdo zajistí, aby dítě přijalo disciplínu ve smyslu řádu a pořádku. Otec by měl být opravdovou autoritou. Děti bez otců buď marně hledají autoritu, nebo nacházejí autoritu problematickou, někdy do konce asociální.

Langmeier a Krejčířová (2006) poukazují na fakt, že manželská spokojenost koreluje s přímým aktivním zapojením otce do péče. Uvádí, že úspěšné otcovství je zřejmě ještě více závislé na pozitivním vztahu s manželkou než úspěšné mateřství na spokojeném manželství. Každodenní styk dítěte s oběma rodiči, možnost vnímat chování otce a matky dává dítěti možnost formování jeho pohlavní identity.

Podle Šulové (2010), se jedná o nezastupitelný komplementární model dvou pohlavních pólů zastoupených v přírodě.

1.6 Typy rodin

Typové rozdělení rodin na základě plnění všech nejdůležitějších funkcí definuje Dunovský (1999, in Gillernová, Kebza, Rymeš et al., 2011, s. 117). Autor bere v úvahu kritéria, kterými jsou např. složení rodiny, stabilita rodiny, sociálně-ekonomická situace, osobnost rodičů, sourozenců a osobnost dítěte, zájem a péče o dítě. Na základě hodnocení pak definuje čtyři typy rodin:

- Funkční rodina – v rodině je zajištěn zdárný vývoj dítěte a jeho prospěch.
- Problémová rodina – vyskytují se závažnější poruchy některých nebo všech funkcí, které však vážněji neohrožují rodinný systém a vývoj dítěte. Rodina je schopna problémy řešit vlastními silami.
- Dysfunkční rodina – vyskytují se vážné poruchy některých nebo všech funkcí, které bezprostředně poškozují nebo ohrožují rodinu, vývoj a prospěch dítěte. Tyto problémy není rodina schopna sama zvládnout. Je třeba pomoc zvenčí.

- Afunkční rodina – poruchy jsou tak velkého rozsahu, že rodina přestává plnit své základní úkoly, dítěti škodí nebo ohrožuje jeho existenci. Jediným řešením, které dítěti může prospět, je vzít ho z této rodiny a umístit do rodiny náhradní.

1.6.1 Problémy a úskalí rodičovství

Rodina a následně rodičovská funkce je pro většinu lidí přirozenou součástí života. Ne vždy však rodiče rodičovství zvládají. Poruchy vznikají tím, že rodiče nemohou, neumějí nebo nechtějí dělat to, co je pro zdárný vývoj dítěte potřebné. Možností je podle Dunovský (1999, in Gillernová, Kebza, Rymeš et al., 2011, s. 118) několik:

- Rodiče se o dítě nemohou starat – důvody spočívají v nepříznivých přírodních podmínkách (přírodní katastrofy, devastace prostředí), poruchách fungování společnosti (válka, bída, hladomor) a v narušení celého rodinného systému (nemoc, úmrtí, invalidita, nepříznivý zdravotní stav členů rodiny).
- Rodiče se neumějí či nechtějí o dítě starat – rodiče nejsou schopni dětem zabezpečit přiměřený vývoj a uspokojit jejich základní potřeby z důvodu vlastní nezralosti, neschopnost vyrovnat se se zvláštními situacemi (mimomanželské narození dítěte, handicapované dítě, dítě přijaté do náhradní rodiny, problémy rozvádějících se a rozvedených rodičů).
- Rodiče se nechtějí o dítě starat – příčiny spočívají v poruchách osobnosti rodičů, kteří náležitě neplní své rodičovské povinnosti. Rodiče neposkytují dítěti potřebnou péči.
- Rodiče dítě týrají a zneužívají – rodiče mají k dětem nepřátelský vztah, vědomě jim ubližují, týrají je nebo zneužívají. Takové zacházení může vést až ke smrti dítěte.
- Rodiče se o dítě nadměrně starají – dítěti se dostává pozornost ve větší míře, než je třeba. To vede k rozmazlování, nepřipravenosti na samostatný život, nerespektování druhých.

2 VÝCHOVA

Být dobrým rodičem je někdy opravdu těžký úkol, tvrdí Herman a Halda (2019). Ti z různých rozhovorů a diskuzí vědí, že jsou dva extrémy, kdy v jednom případě je dítěti věnována přemíra pozornosti a v tom druhém hovoříme o dítěti zanedbávaném. V dnešní době není samozřejmostí, že by většina rodin trávila volný čas pohromadě a společnou činností, či snad pobytem venku, na čerstvém vzduchu. Mnoho z nich se jen tak povaluje doma, přičemž následkem toho dochází k hromadění energie, kterou nemají kde vybit. Halda a Herman (2019) se nebojí tyto rodiče označovat za líné. Jde o to, že v dnešní době jsou lidé zvyklí na to, aby si především užívali a srovnávali se s ostatními, kdo je na tom lépe. Pro většinu z nich tak není čas strávený s rodinou a dětmi považován za něco, co by je dostatečně naplňovalo, co by stálo za to a co by je činilo šťastnými. Chtějí si především užívat a vyplňovat svůj čas nejrůznějšími aktivitami, ovšem na úkor výchovy svých dětí. Jak zmiňuje Prekopová (2012) ve své knize, není důležité množství času, které rodič se svým dítětem tráví, ale to, jak ho tráví. Gilbert (2016) dodává, že nejdůležitější, co může rodič svému dítěti dát, je čas, který s ním tráví, a trpělivost, která jej při učení se novým věcem doprovází.

„Výchova znamená investovat bez pomýšlení na návaznost. Je to láska bez ohledů.“
(Prekopová, 2012, s. 151)

„Čas, kdy jsme s dětmi, je velmi důležitý. Je to láska, která se neztratí. Ten čas, kdy jsme s nimi nebyli, už nikdy nedostihneme.“ (Gilbert, 2016, s. 45)

Mnozí však zapomínají, že přivést dítě na svět byla jejich volba a že jde o něco krásného, co netrvá věčně. Přitom většina rodičů si téměř každý den na něco stěžuje. Na to, jak jsou unavení, jak je děti rozčilují a spousta jiných věcí. Pokud tato slova vyjdou ven, rodiči se uleví a je to samozřejmě v pořádku. V pořádku ale není, pokud tyto své úzkosti někdo ventiluje přímo před svými dětmi. Ty pak mohou snadno nabýt dojmu, že nejsou dost dobré a že o ně nikdo nestojí (Petitcollin, 2009).

„Výchova dítěte ale není pohodlná. To nejde. Je to obrovská práce. Zátěž jako hrom. Je to náročné. Ale všechny věci, které mají hodnotu, jsou přece těžké. Výchova se prostě musí odmakat.“ (Halda & Herman, 2019, s. 116)

To, jak má rodič správně vychovávat své dítě, se nedočteme v žádné příručce, ale musí si na to každý přijít sám, uvádí Petitcollin (2009). Ta ve své publikaci dále shrnuje několik bodů, které jsou podle ní při výchově dítěte stěžejní. Patří mezi ně například podpora, ochrana, nastolení pevných hranic a upustit od představy být bezchybným rodičem. Townsend (2009) tvrdí, že vina nepatří mezi užitečné emoce. Dále uvádí, že je namísto toho vhodné cítit lítost. Právě tou dává rodič najevo svou angažovanost a empatii. Je to známka toho, že chce pomoci při nápravě vzniklých „škod“. Jako velmi nebezpečný také zmiňuje pocit viny, který mnohdy vede k nedodržování nastavených hranic. Prekopová (2012) ve své knize dodává, že je velmi důležité nechat mladého jedince nést následky za své činy. Pokud se dítě nikdy nesetká se špatnými zkušenostmi, nikdy si nebude vážit věcí, jako jsou úsilí, zdraví a láska.

V této době se ve školách dbá na to, aby se v žádném případě nikdo na dítě nepodíval špatně, nedej bože, aby na něho někdo vztáhl ruku. Spousta rodičů se snaží při své výchově o co nejcitlivější a respektující přístup. Mnozí z těchto rodičů ovšem nechávají děti sedět hodiny a hodiny před televizí nebo u počítačových her, kde jsou svědky nespočtu nevhodných filmů, her a reklam. Jak tedy chtějí vychovat děti citlivé a ohleduplné? Podle autorů je dobré nechat své děti, aby si samy vyzkoušely řešení různých životních situací, které nastanou, a být jim na této cestě pouhým průvodcem a oporou. Tímto bychom je měli postupně vést až k jejich úplné samostatnosti. Přehnaná něžnost, starostlivost a péče naše potomky na život příliš nepřipraví. Seznamují se tak s okolním světem a každodenním životem. Také, že všechno není samozřejmostí a že je pro své cíle a potřeby mnohdy nutné odříkání a dělání věcí, do kterých se jim ne vždy chce. Jen tak budou děti připraveny na svět a na jejich dospělý život (Halda & Herman, 2019).

Campbell (1998) ve své knize píše, že mezi důležité faktory, ovlivňující sebeúctu a sebepojetí, patří i atmosféra domova. Právě ta je pro každou rodinu specifická a jiná. Je poznat vždy, hned během prvních pár minut. A právě podle tohoto prvního dojmu lze hodnotit, jak bude dítě v tomto prostředí prospívat. Je téměř samozřejmostí, že v klidném, vlídném a laskavém prostředí se bude dítěti dařit a bude se vyvíjet tak, jak by mělo. Velmi často se však v domácnostech vyskytuje atmosféra ne příliš přátelská. Dítě

je vystavováno stresu, nadávkám a pohrdání. V takovémto případě nemá dítě dostatek prostoru na klidný a přirozený vývoj, neboť veškerou svou energii věnuje tomu, aby se s tímto obtížným prostředím vyrovnalo. Je důležité, aby si rodiče uvědomili, že jsou to právě oni, kdo atmosféru doma vytváří. Proto by se měli snažit o to, aby bylo prostředí doma co nejvlídnější. Mnozí rodiče se domnívají, že hněv a zlost jejich dětí jsou důkazem jejich špatné výchovy. To v nich vzbuzuje bezmoc a následně také hněv. Důležité je hněvu dětí porozumět, tedy zjistit, odkud pramení. Není dobré, reagovat ihned podrážděně a oplácet to dítěti stejným způsobem. Zvládnání hněvu je totiž mnohdy i nad síly samotného dospělého. Proto není možné očekávat od dítěte, že se s hněvem a svými emocemi zvládne popasovat tak, jak by se mělo. Marhounová (1996) uvádí, že za agresivním chováním dítěte často stojí trvalé poučování a kázání ze strany rodičů. Ti, i když se snaží o vhodný a starostlivý přístup, nejsou schopni vždy jednat adekvátně vzhledem k vzniklé situaci.

Dětem také prospívá, pokud mají nastaveny pevné hranice. Ty jim často pomáhají v lepší orientaci ve světě a v sobě samých. Otázka však zní, jak tyto hranice nastavovat. Jak uvádí Petitcollin (2009), velmi častou chybou, které se rodiče dopouštějí, je podkopávání autority toho druhého. Pokud mají dva dospělí na danou věc odlišný názor, měli by si vše vyříkat v soukromí, bez přítomnosti svého dítěte. Také zdlouhavé vysvětlování příkazů a zákazů dětem nepřispívá k lepšímu pochopení celé situace. Zbytečné omlouvání a ospravedlňování unaví jak rodiče, tak dítě.

Campbell (1998) popisuje, jak se vypořádat s nežádoucím chováním, aniž bychom reagovali ihned hněvem a podrážděností. Autor ve své knize popisuje nežádoucí dětské chování jako „epizody“, na které se musí rodiče naučit adekvátně reagovat. Například, pokud budeme na dětské fňukání reagovat slovy: „Přestaň, nebo dostaneš!“ je vše předem prohrané. Čím více se budeme na dítě zlobit, tím spíše budeme přispívat k utváření jeho negativních postojů, neboť se naučí hněv potlačovat. Mnozí také na dětský hněv a náрек reagují podobným způsobem, tedy také nařikají. To ale není dobře. Rodič tím dává špatný příklad toho, jak by se měl hněv zvládat.

Existuje několik možných způsobů, které jsou na dětský hněv účinné. Mezi tyto metody patří například:

- dítě prostě ignorovat;
- reagovat klidným a chladným tónem;
- rozptýlení dítěte něčím jiným.

Stejně tak jako u „fňukání“ je důležité zachovat chladnou hlavu i v případě výbuchů vzteku. Tyto stavy jsou pro rodiče velmi nepříjemné, a to zejména v případě, kdy se jejich děti začnou z ničeho nic takto projevovat někde na veřejnosti. Pokud dospělý zachová klid, dá svému potomkovi jasně najevo, že má situaci plně pod kontrolou. Autor také jako jednu z účinných metod uvádí techniku zvanou hloubkové uvolnění svalů. Dítě se tak touto cestou v klidu učí, jak reagovat, když příště pocítí hněv (Campbell, 1998).

2.1 Výchovné styly

Langmeier, Krejčířová (2006) označují všechny záměrné i spontánní způsoby chování rodiče vůči dítěti jako výchovné styly. Autoři uvádějí užívané rozdělení na tři typy výchovných stylů:

- styl autoritativní
- styl liberální („laissez-faire“)
- styl demokratický

Cílem výchovy tradiční (autoritativní) je vychovat poslušného jedince. Vyžaduje plné podřízení dítěte autoritě rodičů. Vlivem této výchovy vzniká u dětí nedůvěra ve druhé i v sebe sama. V rodinách často panuje neklid a napětí. Takto vychovávaní jedinci se cítí být sebevědomými jen tehdy, pokud dosáhnou cílů, ke kterým je nasměřovali jejich rodiče. Na druhou stranu, přirozená výchova by měla přispívat k tvorbě zdravého sebevědomí a sebeúcty.

V dnešní době je tradiční výchova v pozadí a dává se přednost tzv. volné (liberální) výchově. Tento princip výchovy je založen na metodě vysvětlování. Rodič je pro dítě jakýmsi průvodcem a ne autoritou, která by měla budit strach (Studnička, 2022).

Cloud a Townsend (2003) uvádí, že příliš liberální (volná výchova) může být mnohdy také na škodu. Matějček (2003) dodává, že právě psychologové nejsou tomuto stylu nakloněni a že nečiní jedince o nic víc šťastnými. Citovaní autoři dále pokračují a informují o důležitosti plnění základních potřeb dítěte. V první řadě je důležité si uvědomit, čeho chce rodič svou výchovou vlastně dosáhnout a co jej vede k tomu, že se při výchově dětí chová právě tím daným způsobem. Musíme pamatovat na to, že rodičovství a výchova není jen o přítomnosti, ale především o budoucnosti. Předpokládá se, že charakter jedince určuje jeho budoucnost. Proto by mělo být cílem výchovy, vypěstovat u dítěte takový charakter, který mu pomůže zajistit dobrou budoucnost

To, že se od malička snažíme vést své dítě k zodpovědnosti a budujeme u něho „zdravý charakter“, mu může následně zajistit lepší budoucnost. Snažíme se tak zajistit, aby i ostatní lidé trávili rádi čas v jeho blízkosti. Daný jedinec by si měl uvědomovat své hranice a to, co je správné, měl by akceptovat hranice druhých stejně tak, jako by ostatní z jeho okolí měli akceptovat ty jeho. Způsob, jakým se chováme ke svému okolí, jak přistupujeme k povinnostem a k práci, jak řešíme problémy a zda jsme schopni za ně nést sami zodpovědnost, to vše si s sebou neseme do dospělosti již od dětství. Cloud a Townsend (2003) uvádí, co dalšího si můžeme s sebou nést z dětství:

- neschopnost slyšet ne;
- neschopnost říkat ne;
- přebírání zodpovědnosti za život druhých;
- neschopnost otevřeně jednat s lidmi.

Děti se tedy s povědomím o tom, co jsou to hranice, nerodí, ale získávají je v průběhu života, během své výchovy. Pokud jsou hranice jasně stanoveny, jedinec získá představu o tom, kdo on sám je a za co vše je odpovědný. Důležitá je tedy především výchova a přístup rodičů. Na počátku výchovy a při nastavování hranic je tedy důležité uvědomit si, jakého ze svého potomka chceme vychovat člověka. Dle Clouda a Townsenda (2003), by měl v budoucnu umět především:

- milovat;
- nést zodpovědnost za sebe i za druhé;
- svobodně se rozhodovat;
- přebírat iniciativu a orientovat se na cíl;
- přijímat změny;
- být upřímný.

Proto, aby děti mohly získat povědomí o hranicích, je důležité, aby měli hranice i samotní rodiče. Právě Cloud a Townsend (2003) uvádí, že chování dítěte je obrazem našeho vystupování. Záleží na rodiči, jak bude ke svému dítěti přistupovat a jaké hranice mu stanoví. Při nastavování hranic však mohou být vychovatelům do cesty kladeny různé překážky:

- závislost na dítěti;
- ztotožňování se s dítětem;
- přílišná láska může být i nepřítel;
- výbuch po předcházejícím potlačování emocí.

Dle Matějčka (1992) je na škodu, jak příliš přísný, tak značně benevolentní přístup k výchově. Ideálním případem je být někde „mezi“, což odpovídá demokratickému výchovnému stylu. Pokud jsme ve svých požadavcích důslední a naše reakce na dětské přešlapy jsou adekvátní, pak docílíme toho, že se jedinec cítí v bezpečí a nedojde ke ztrátě životní jistoty. Jestliže ukládáme tresty, je důležité, aby byly adekvátní přestupku dítěte, brát v úvahu jejich četnost, v určitém časovém úseku. Například je prokázáno, že velká míra fyzických trestů u chlapců, podporuje jejich agresivitu. Prekopová (2012) uvádí, že jsou situace, kdy trest musí být, avšak v logické souvislosti s přestupkem. Autorka uvádí svůj pohled na tresty. Zastává názor, že napomínáním a tresty nevyrosteme. Pouze poučují a budí náš vztek. Ze strachu před potrestáním ovládáme své chování. Ale nemáme to rádi. Ovoce přináší jen to, co rádi děláme. Dítě se musí stále znovu chválit za to, jak to pěkně umí, a jak se hezky chovalo. Je to mnohem smysluplnější, než dítě hanit, když provede něco špatného. Protože neustálým pochvalným utvrzováním zesílí jeho sebevědomí.

2.2 Výchova napříč generacemi

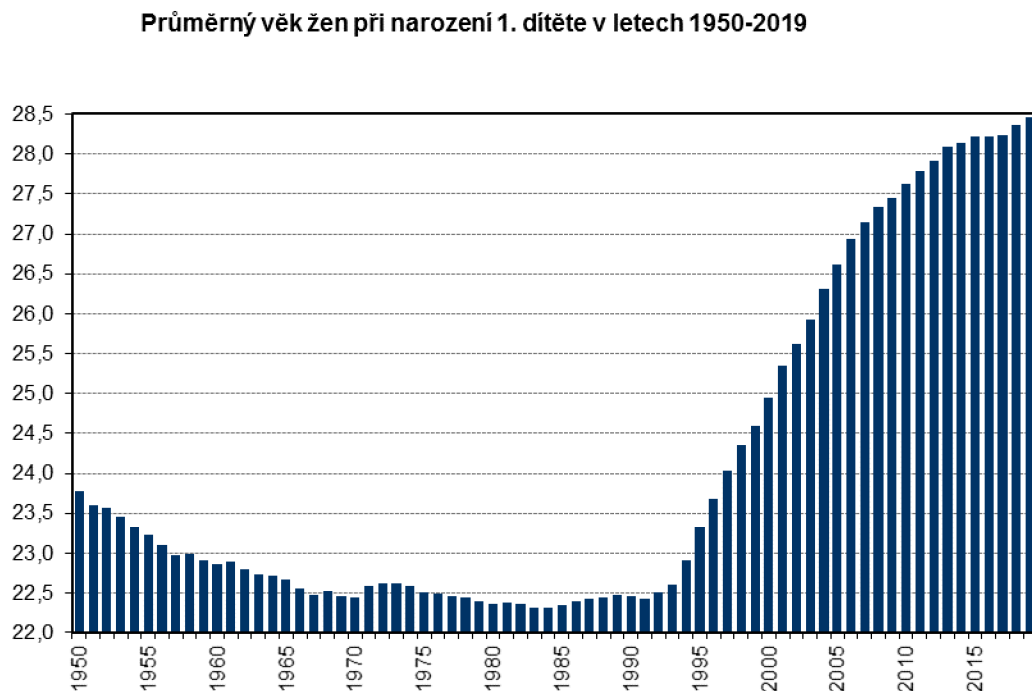
2.2.1 Mladí rodiče

Tato kategorie nezahrnuje pouze jedince, kteří mají nízký věk, ale i ty, které kvůli jejich vystupování a jednání do této skupiny řadíme (Matějček, 1992). Za mladé označuje autor rodiče ve věku 15 - 18 let. Ocitají se v období adolescence a toto velmi bouřlivé stadium vývoje se jen velmi těžko slučuje s rolí rodiče. V tomto věku jde jedincům především o osamostatnění se a na tento závazek nejsou zdaleka připraveni. Nejsou zvyklí nést následky plně sami za sebe a teprve se učí překonávat nároky každodenního života. U těchto mladých párů jsou také častější rozvody a rozchody. V těchto věkových skupinách se nejvíce vyskytují těhotenství neplánovaná a nechtěná. Mladí tak často hledají pomoc u svých rodičů, prarodičů, kterým je dítě mnohdy jen tak přenecháno. Jedlička (2001) dodává, že nejčastější rozchody rodičů bývají u lidí věkové kategorie 20 - 24 let. Jako některé z příčin uvádí například to, že jsou mladí rodiče zaskočeni novými povinnostmi, nejsou ochotni komunikovat své pocity a potřeby a hledat společné kompromisy.

2.2.2 Rodiče ve vyšším věku

V posledních dvaceti letech přibylo rodičů ve vyšším věku. Je to patrné z grafu, který zveřejnil Český statistický úřad. Z výsledků šetření vyplývá, že se u žen průměrný věk při narození prvního dítěte zvýšil od let 1985–1992 do roku 2019 v průměru o 6,5 roku. V období 1985–1992, hodnota dosáhla k hranici 22 let, zatímco v roce 2019 již 28,5 roku (ČSÚ, 2020).

Obrázek č. 1 Průměrný věk žen, při narození 1. dítěte v letech 1950-2019

Zdroj: ČSÚ (2020)

Věk matek při prvním porodu má rostoucí tendenci. Například v červnu roku 2021 dosáhl v jihomoravském kraji již hodnoty 31,5 roku. Zvyšující se věk matek s sebou nese řadu rizik (ČSÚ, 2022).

Matějček (1992) uvádí, že matkám nad 35 let se rodí častěji děti nezralé a s nižší hmotností. V této věkové skupině se ale také pohybují často matky, které mají naopak děti s vyšší porodní hmotností, a to přibližně kolem 4000 g a výše. Tato váhová odchylka s sebou často nese větší riziko poškození CNS a může doprovázet řadu jiných poruch. Starším rodičům se také rodí často proto, že pocházejí z jejich dalšího manželství. Právě z důvodu rozpadu předchozího vztahu rodičů jsou jejich děti vystavovány těžkým a nepříjemným situacím, které je zatěžují a nepříznivě ovlivňují. Díky tomu právě tyto rodiny hledají pro své děti pomoc u psychologa a zúčastňují se terapie.

Matějček (1992) dále popisuje ve své knize tři důvody, proč mají někteří rodiče děti v pozdějším věku.

- Rozhodnutí založit si rodinu v pozdějším věku.
- Ti, kteří ze zdravotních důvodů nemohli mít děti dříve.
- „Vymodlené“ děti.

Starší rodiče jsou samostatnější a většinou i odkázáni sami na sebe. Mladí rodiče mají často při ruce své rodiče, kteří jsou stále plní sil a mohou pomoci a poradit. U starších se předpokládá, že prarodiče již nežijí nebo potřebují oni sami od svých potomků určitou péči. Také jsou situace, kdy vedle malého dítěte má matka další, již dospělé potomky, kteří mohou být ve svém věku také rodiči. V tomto případě se tedy bude žena ocitát jak v roli matky, tak babičky (Matějček, 1992).

Autor dále uvádí možnost, že starší rodiče jsou více sečtělí a plně zakotveni ve svých postojích, které se snaží často přenášet na své potomky. A právě tímto pak potlačují individualitu jedince a zamezují přirozenému a zdravému vývoji osobnosti.

2.2.3 Prarodiče

Na začátek je důležité zmínit, že po právní stránce je u nás uznávána pouze rodina dvougenerační, tedy vztah mezi dítětem a jeho rodiči. Proto podle zákona prarodiče do rodiny svých vnoučat nepatří. Toto tvrzení ale opravdu platí jen a pouze, pokud je tato skutečnost řešena z právního hlediska. Jinak ale můžeme říci, že prarodiče jsou pro svá vnoučata velmi důležitým a nezastupitelným činitelem. Nesnaží se jen o udržování harmonie mezi mladými rodiči, ale také dbají na výchovu a příznivý vývoj dítěte. Poskytují mu zázemí a pocit jistoty, bezpečí (Matějček, 1992). Langmeier, Krejčířová (2006) uvádí, že role prarodiče je pro většinu lidí rolí novou a významnou. Role prarodiče by měla být od role rodiče jasně oddělena. Babička a dědeček mohou při výchově vnoučat pomáhat, neměli by však přejímat roli rodičů, pokud to není nutné.

Matějček (1992) hovoří o dvou extrémech, které se mohou objevovat. V jednom z případů hovoříme o prarodičích, kteří se angažují ve výchově svých vnoučat až příliš, a naopak v tom druhém jde o jedince, kteří o svá vnoučata nejeví zájem žádný, nebo jim jejich děti vnoučata do péče nesvěří.

Campbell (1998) se také zmiňuje o tom, jak je důležité, aby se na výchově dítěte podílel širší okruh příbuzných. Je čím dál větší samozřejmostí, že se prarodiče nechtějí účastnit na výchově a nemají potřebu udržovat se svými vnuky kontakt. Ovšem pokud jsou rodiče na dítě sami a nikdo jim nepomůže, jsou v neustálém tlaku a stresu. V domácnosti pak vládne napjatá atmosféra a hádky. Pokud budou chtít rodiče všechno zvládat sami, budou mít stále méně trpělivosti a budou se více rozčilovat. Proto je velmi důležité, aby byl v blízkosti dítěte nějaký příbuzný, který bude mít dítě rád a bude s ním chtít trávit čas. Rodič si tak odpočine a nebude si vlivem nedostatku sil a odpočinku vylévat svou zlost na svém dítěti. Langmeier a Krejčířová (2006) shrnují úlohy prarodičů v několika bodech. Jedná se o první rozšíření okruhu společenského styku, poznání modelu starších lidí, doplnění citových a intelektuálních podnětů nezbytných pro zdravý a plný vývoj dítěte, pomoc při školní přípravě a pomoc oběma stranám při dospívání dítěte, kdy se často staví do opozice.

2.2.4 Otcové

Šulová (2010) odmítá názor, že muž je při výchově v rodině ten méně důležitý článek. Otcovská role je podle autorky velmi specifická a s rolí matky se vzájemně doplňují. Jednotlivá vývojová období dítěte jsou jedinečná a v každém z nich je roli matky a otce přikládána jiná váha. Jak již bylo mnohokrát zmíněno, oba rodiče mají v životě svého potomka důležité a nezastupitelné místo. Právě kvůli této partnerské rovnováze dochází u dítěte ke zdravému psychickému vývoji a k uvědomování si sebe sama ve společnosti. Osvojuje si modely chování každého z rodičů, přičemž si také všímá specifických rysů typických pro muže a ženu. Rufo (2009) uvádí několik možných následků, které vzniknou v případě, že otec neplní svou roli a jak je důležité tuto roli plnit. V mnoha případech totiž dítě přehnaně lpí na matce. Toto silné pouto může následně spustit různé nežádoucí projevy. Je na místě, aby do tohoto vztahu vstoupil otec a dosáhlo se určitého „odpoutání“ dítěte od matky a zdravému vývoji dítěte.

Ve většině publikací je zdůrazňována především nezastupitelnost role matky v životě jejího potomka a je jí přikládána největší váha. Význam otcovské role je tak odsunut do pozadí. Matka je ta, co se snaží poskytovat dítěti maximální péči a snaží se navodit u něho pocit bezpečí a jistoty. Neustále své dítě zahrnuje láskou a citem. Naopak s otcem

dítě často objevuje nové a neobvyklé situace, při kterých se může často vyskytnout i mimo svou komfortní zónu a také posouvá své limity, experimentuje. Potomek je aktivitám se svým otcem zcela oddán, a i když se může jednat o situace, které jsou na „hraně“, je spokojený a baví se. Nelibost se vyskytuje jen zřídka, a to v případech, kdy je nablízku matka, která má proti těmto aktivitám jisté námitky. Ženy totiž bývají opatrnější a citlivější než muži. Ale právě tato mužská stránka je velmi důležitá při utváření identity mladého jedince.

Jak píše Zoja (2003) ve své knize, většinu povinností přejala v této době matka namísto otce. V průběhu let došlo k velkým změnám, co se týče chápání role otce. Dříve byl otec považován za hlavu rodiny, ale tato představa se neschází s reálným obrazem této doby. Bohužel, otec, který tráví čas se svou rodinou a plní svou roli dle očekávání, je v dnešní společnosti spíše vzácností.

Dle Vagnerové (2012) získá dítě většinu základních zkušeností s matkou a otec teprve na tento základ navazuje. V raném věku dítěte může být jeho činnost s otcem často pod dohledem matky. Otec proto může být zpočátku značně nejistý v tom, jestli se svým potomkem zachází správně. Autorka opět podkládá fakt, že rodiče se v domácnosti navzájem doplňují. Pokud dítěti ve vztahu s matkou něco chybí, je tam otec, aby ji zastoupil.

Šulová (2010) ve své knize popisuje specifické chování charakteristické pro obě pohlaví, které popisuje přímo na konkrétní životní situaci. Matka je více ochranná, dítě od okolního světa izoluje a nedává dost příležitostí k interakcím s ostatními jedinci. Naopak otec je považován za jistého „spojovatele“ mezi dítětem a společností, neboť se nebojí vystavit jej náročnějším situacím. Pokud dítě tráví se svým otcem dostatek času, je potom lépe připraveno zvládat obtížnější životní situace, neboť komunikace a interakce s ním je považována za náročnější a musí při nich vynaložit větší úsilí. Právě otec hraje důležitou roli pro přechod dítěte z domova, do společnosti. Je považován za tzv. třetí osobu. Nejprve prolamuje pouto mezi matkou a dítětem, kdy mu pomáhá uvědomit si, že není jen on a matka, ale že jsou doma tři. Dítě postupně vnímá jednotlivá postavení všech členů v rodině a to, že nemá matku jen pro sebe.

Přítomnost otce v rodině je důležitá pro obě pohlaví, ale velký vliv má především pro vývoj chlapců. Je prokázáno, že bez přítomnosti matky chlapci neprojeví takovou míru úzkosti a mnohem lépe se začleňují do kolektivu a komunikují s druhými. Toto chování je specifické pouze pro otce a syny, nikoli dcery. Tento jev je označován, jako „strange situation“ (Šulová, 2010).

S otcem jsou děti často vystavovány novým, neobvyklým situacím a s tím se musejí naučit pracovat, přizpůsobit se. Naučí se tak reagovat na různé podněty a vypořádávat se s komplikacemi vzniklými mezi vrstevníky. Právě mužská role je nepostradatelnou pro vývoj pohlavní identity dítěte. Je potvrzeno, že již od narození dítě prokazuje jiné chování v přítomnosti otce a jiné v přítomnosti matky. Toto tvrzení vědci doložili na základě zkoumání tělesných signálů, které malé dítě v přítomnosti svých rodičů vykazovalo (Šulová, 2010).

Důležité ale je pohlížet na roli otce i z druhé strany. Čím je dítě pro svého otce a jak jej ovlivňuje? Jak vnímá muž sám sebe v rodině? Otec si svou roli uvědomuje právě na základě interakcí mezi ním a jeho potomkem, na základě signálů, které od něho přijímá. Vztahem mezi otcem a dítětem se mění i vnímání matky a v neposlední řadě také vztah mezi jedinci rodičovského páru. Rodina a její fungování je ovlivněna každým jejím členem. Jsou to činitelé, kteří jsou úzce propojeni, a tak jakákoli drobná změna, která nastane u jednoho, ovlivní ty ostatní (Šulová, 2010).

V období dospívání se vztah otce s dcerou či synem začne pomalu měnit. Stejně tak, jako jsou v raném věku děti více vázány na matku než na otce, v dospívání se od otce začnou zase mnohem dříve vzdalovat. Chlapci se v tomto období touží ztotožnit s mužským vzorem, a to nejen co se týče síly a vzhledu, ale také chování a vystupování. Mezi otcem a synem mohou právě v této době vznikat časté neshody a rozepře. Dospělý může mít pocit, že je jeho potomek nevděčný a že jej odmítá. Otcové by však měli své syny tolerovat a podávat jim o jejich chování zpětnou vazbu. Často si neuvědomují, jak jsou pro své syny právě v tomto období důležití. Naopak je tomu ve vztahu k dcerám. V období dospívání si od nich otcové udržují větší odstup. Stejně tak dcery nemají pocit, že by hrál otec v jejich životě nějakou významnější roli. I když si to

neuvědomují, vidí v otci model mužské role, který může ovlivnit jejich pohled při výběru potenciálního životního partnera (Vagnerová, 2012).

Podle Haldy a Hermana (2019) je na světě málo dobrých otců. Tvrdí, že původ selhávání v této oblasti sahá dávno do minulosti. V dnešní době jsou ženy, které všechno, co se týče domácnosti a dětí, přebírají na sebe a vedle nich stojí muž, který je nejistý a slabý. Tito muži potom unikají do náhradních světů, mezi které patří například sledování TV, hraní videoher nebo dlouhé vysedávání po hospodách. Mertin (2004) uvádí, že by se otec neměl vyhýbat žádné činnosti, která souvisí s péčí o dítě, ale přece jen ukazovat dítěti, že se nebojí žádné práce, má sílu, chrání slabší. Měl by vytvářet hranice, které nelze překročit, měl by být důsledný, racionální, jasný, přehledný, měl by s dítětem sportovat, opravovat auto, kolo, nebo hračky.

3 RIZIKA A PROBLÉMY VE VÝCHOVĚ

Postoje rodičů při výchově svých dětí pomáhají utvářet osobnost malého jedince, a to především tehdy, pokud se jedná o primární vychovatele (Matějček, 1992). Z osobnosti vychovatele a jeho chování vzniká u dítěte určité chování, které je jeho jistým obrazem. Výchovné postoje jsou formovány již od jejich dětství, kdy si s sebou do dospělosti nesou vzpomínky na výchovu svých rodičů.

Nevhodné výchovné postoje, dle Matějčka (1992):

- zavrhuující,
- zanedbávající,
- úzkostná a protektivní,
- perfekcionalistická,
- protekční.

Stejně rozdělení nevhodných výchovných postojů uvádějí Langmeier, Krejčířová (2006). V rámci výchovného postoje zanedbávajícího zmiňují extrémní situace, kterými jsou zneužívání a týrání dítěte.

Matějček (1992) se zmiňuje o dvou větších skupinách, které dále popisuje. Můžeme říci, že se jedná o dva protipóly, kdy v prvním případě se jedná o rodiče, kteří z nějakého důvodu své ratolesti zanedbávají nebo jimi opovrhují. V tom druhém hovoříme zase o opačném extrému, kdy se jedná o situace, ve kterých dochází k rozmazlování a nadměrnému protežování.

Negativní postoje k výchově zaujmají rodiče například v těch případech, kdy se u nich objevuje určitá deprivace či subdeprivace, kterou si s sebou nesou ze svého dětství. Zavrhuující výchova plyne především z negativních zkušeností nebo nenaplněných tužeb a jiných frustrací daného rodiče. Tento přístup se vyskytuje většinou ve skryté formě. Jedná se například o děti postižené nebo jinak nesplňující očekávání svých rodičů. V tomto případě je proto velmi vhodné, když se rodiče pokouší o intervenci při terapii u zkušeného odborníka – psychologa.

Matějček (1992) také popisuje tzv. „volný život“, kdy se jedná o situace, že děti jsou ponechány bez pozornosti dospělého, zcela samy sobě. U takových dětí se pak nemůže vytvořit smysl pro povinnost a jiné důležité rysy osobnosti. Rodiče těchto dětí se často ani nezajímají o školní docházku svých ratolestí a jejich přípravy na ni, tudíž může docházet ke sníženému prospěchu a různým výchovným problémům. Důležitá je proto intervence, směřující především k nápravě výchovných postojů dané rodiny. V krajních případech mohou zanedbávající a zavrhuující výchovné postoje vést až k umístění dítěte do dětského domova nebo výchovného zařízení. Gillernová, Kebza, Rymeš et al., (2011) uvádějí, že může jít o zanedbávání mírné či výběrové, až po hrubé a celkové. Příčinou, kdy se rodiče nechtějí starat o dítě, může být nezralost rodičů, disharmonická osobnost, psychopatie, maladaptace. Zájem rodičů není dobrý, někdy až hostilní. Rodiče neposkytují dítěti potřebnou péči, v některých případech je opouštějí. Péči o dítě lze hodnotit jako, nedostatečnou, žádnou nebo škodlivou.

Na druhou stranu, mezi výchovu zahrnující nadměrnou až nezdravou míru pozornosti řadíme výchovu:

- rozmazlující,
- úzkostnou,
- protektivní.

U rozmazlených dětí rodiče často ztrácejí autoritu. Hlavním důvodem je i to, že je vidí stále jen jako malé a bezbranné děti. Langmeier, Krejčířová (2006) nazývají situaci, kdy rodiče vyhovují každému přání dítěte „opičí láskou“. Děti, které mají příliš ochránářské rodiče, často trpí frustrací, pramenící z neuspokojení jejich tužeb a základních lidských potřeb. Z této dětské deprivace často pochází agresivní chování a rebelie mimo dohled (Matějček, 1992).

K přehnaně protektivním rodičům se řadí především ti věkově starší, rodiče a prarodiče, kteří se o své první dítě dlouho pokoušeli. Zmiňuje se i o jedincích, kteří jsou perfekcionalisté a na své děti přenášejí své nenaplněné touhy a různé vysoké nároky. Dochází k přehlížení skutečných schopností dítěte a k jeho přetěžování. Protekční

výchova přichází od rodičů, kteří se snaží dělat většinu věcí sami za své děti, aby je dostali tam, kde je chtějí mít.

3.1 Deprivace

Matějček (1992, s. 115) definuje deprivaci takto:

„Psychická deprivace je psychický stav vzniklý následkem takových životních situací, kdy subjektu není dána příležitost uspokojovat některé základní psychické potřeby v dostačující míře a po dosti dlouhou dobu.“

To znamená, že vedle potřeb biologických, nutných k lidskému přežití, se zde nachází řada psychických potřeb důležitých ke zdravému vývoji. Mezi tyto potřeby se řadí například množství a kvalita podnětů, se kterými mladý organizmus přichází do kontaktu. Za další je zcela jistě důležité zmínit potřebu řádu a smyslu pro pochopení souvislostí mezi skutečnostmi, které dítěti napomáhají k dalšímu učení. Mezi nejdůležitější potřeby patří i ta, která pojednává o nutnosti a prospěšnosti komunikace mezi jedinci a navazování mezilidských vztahů. Již v prvních měsících a letech dětského života sleduje jedinec interakci mezi svou matkou a cizími lidmi, nebo osobami matce blízkými. Již toto nepatrné pozorování mezilidské komunikace má velký přínos pro poznání a vývoj jedince. Po několika letech učení se pozorováním přijde takové stadium vývoje, kdy si začne jedinec uvědomovat své vlastní já. Jako poslední důležitou potřebu zmiňuje autor tu o otevřené budoucnosti, kdy si člověk v životě určuje cíle, kterých by chtěl dosáhnout. Při své snaze dosáhnout těchto stanovených cílů postupuje tak, že uspokojuje své touhy a přání. Dělá zkrátka to, co jej činí šťastným a co jej naplňuje. Říčan, Krejčířová a kol. (1997) uvádí, že psychická (zejména emoční a podnětová) deprivace vzniká dlouhodobým nedostatkem uspokojení potřeby lásky, vřelého intenzivního vztahu a dostatečného přísunu podnětů z prostředí. Postihuje proto podle autorky děti vyrůstající v útlém věku v ústavních zařízeních, kde přes všechny snahy o zkvalitnění péče je příležitost k vytvoření výlučného a těsného citového pouta dítěte s náhradními pečovateli nedostatečná. S psychickou deprivací se setkáváme i jako důsledek zanedbávajícího výchovného postoje rodičů.

Jedlička (2001) označuje deprivované děti, jako „děti bez lásky“. U těchto dětí byla, mimo jiné, často diagnostikována například deprese, nebo se jevily jako citově oploštěné. Jedinci, kteří nikdy nezažili pocit lásky, jistoty a bezpečí, ztrácejí v budoucím životě schopnost důvěřovat druhým. Říčan, Krejčířová a kol. (1997) rozebírá problém psychické deprivace (citové a podnětové) při výchově neslyšícího dítěte. Neslyšící rodiče nemají problém s přijetím svých stejně postižených dětí. Problém, ale vzniká po narození neslyšícího dítěte slyšícím rodičům. Mnoho rodičů má problém s přijetím neslyšícího dítěte. Dochází k problému komunikace a řada rodičů se nemůže také vyrovnat s narozením postiženého dítěte.

3.1.1 Subdeprivace

Subdeprivace je uváděna jako mírnější méně závažná forma deprivace. Můžeme se s ní setkat v populaci častěji než s deprivací. Subdeprivace je považována za velmi závažnou, a to především z hlediska dlouhodobého. Předpokládá se, že nevhodné rodičovské postoje jsou přenášeny na jejich potomky, tudíž se tento jev subdeprivace bude pravděpodobně objevovat v rodině již po mnoho generací. Citové ochuzení, které z tohoto problému pramení, je velmi slušným základem pro jedince pozdější možnou asociálnost. Projevy pramenící ze subdeprivace jsou u každého velmi rozdílné a rozmanité. Mezi vzniklé patologické jevy, které vyplouvají na povrch a jsou všem zřejmé, patří alkoholismus, agresivita, drogy, a jiné (Matějček, 1992).

Autor srovnává chování dětí narozených z nechtěného těhotenství s dětmi, které vyrůstají v dětských domovech a jiných zařízeních. Tyto jejich projevy se sice neobjevují v takové míře, ale patrné jsou. Dítě má oba rodiče, ale ti o něho nejeví dostatečný zájem nebo k němu nepřístupují tak, jak by se od milujících rodičů očekávalo. Jejich potomek tedy nevyrůstá ve vyhovujících sociálních a emočních podmínkách, což vede opět k narušení jeho psychického vývoje. U jedinců pozorujeme subdeprivaci za různých životních podmínek a situací, které vznikají přirozeně, při interakci s druhými lidmi. Vlivem špatného emočního prostředí, ve kterém dítě vyrůstalo, se u něho budou později projevovat problémy při začleňování do kolektivu. Odborníci se ovšem s psychickou subdeprivací setkávají i jinde, a to například v různých zdravotnických zařízeních. Je to v případech, kdy je nutná dlouhodobější hospitalizace dítěte, které je

tudíž po nějakou dobu odříznuté od okolního světa Subdeprivace se od deprivace liší tím, že subdeprivací trpí děti z na první pohled, „normálních“ rodin, ovšem se špatným psychologickým zázemím. Za hlavní příčiny vzniku subdeprivace lze považovat případy, kdy se rodiče o dítě nemohou, neumějí či nedovedou nebo nechtějí starat. O těchto případech bylo podrobně pojednáno v části práce zabývající se problémy a úskalími rodičovství Dunovský (1999, in Gillernová, Kebza, Rymeš et al., 2011, s. 118). Tento jev není na první pohled patrný, a tak je potřeba sledovat u daného jedince drobné odchylky v jeho projevech. Ve všech ohledech je u dítěte snižená výkonnost a pohlíží se na něho jako na podprůměrného. Nedochozí zde však k jednoznačnému selhání v konkrétních oblastech. Pokud se máme zaměřit na vzdělávání, žák může mít zhoršený prospěch například v matematice nebo českém jazyce, ale nebude mu diagnostikována dyskalkulie ani dysgrafie. Subdeprivace se zjišťuje především pozorováním a následných rozhovorem, kdy zjišťujeme anamnézu, abychom se dozvěděli, v jakém prostředí dítě vyrůstalo a v jakém se nachází nyní.

Hlavní prevencí před vznikem a projevy subdeprivace je citový vztah mezi rodiči a dětmi, plný lásky a porozumění. Campbell (1994) uvádí, že děti potřebují lásku bez podmínek. Pokud bude rodič děti milovat bez podmínek, budou pociťovat sebedůvěru a budou samy se sebou spokojeny. Pokud budou milovány pouze tehdy, když splní naše požadavky nebo očekávání, budou si připadat neschopné. Dle autora jsou děti jako zrcadlo. Mnohem víc lásku odrážejí, než aby byly jejími strůjci. Pokud jim ji dáváme, ony jí vracejí. Pokud jim nedáváme nic, ani ony nám nemají moc co nabídnout.

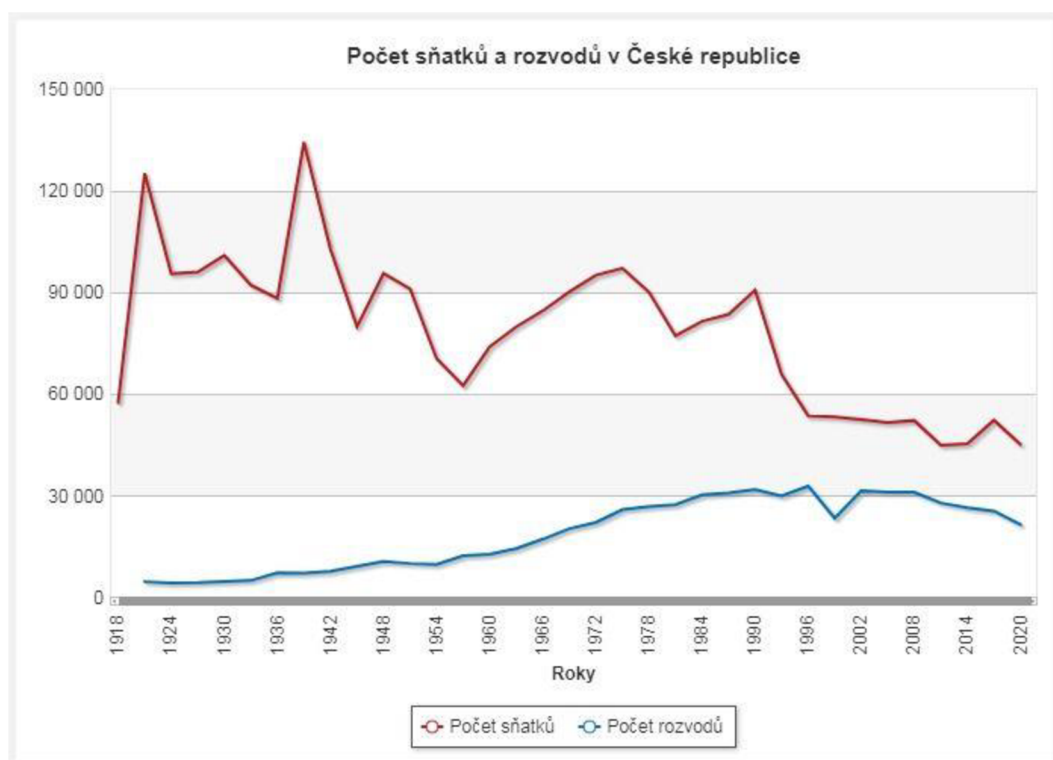
Pozitivní vliv na zdravé utváření osobnosti a nápravu „škod“ způsobených subdeprivací mohou mít i sekundární vychovatelé, kteří na dítě působí například ve školách nebo na zájmových kroužcích, které rádo navštěvuje. Důležité je sledovat potřeby dítěte a umožnit mu rozvoj v oblastech jeho zájmu. Mezi osvědčené patří například kroužky malování nebo dramatická výchova.

3.1.2 Rozvod

Rozvod je pro děti velmi náročná situace. Sice někdy znamená rozuzlení tíživé situace, která provázela život rodiny před rozchodem rodičů, přesto bývají nepříznivé následky pro dítě běžné a výrazné (Mertin, 2004).

Česká republika se řadí již řadu let na první místo v rozvodovosti v rámci EU. Dle výsledků Českého statistického úřadu (2020) v období 2005–2010 rozvodovost v celkovém trendu stagnovala na úrovni 47–50 %. Historické maximum, 50 % manželství končících rozvodem, bylo zaznamenáno v roce 2010. Nicméně do roku 2012 došlo k poklesu zpět na úroveň z počátku nového tisíciletí, přesněji na hladinu 44 %. Výsledky jsou patrné na uvedeném grafu.

Obrázek č. 2: Počet sňatků a rozvodů v České republice

Zdroj: ČSÚ (2020)

Matějček (1992) považuje za další z rizik působících na zdravý vývoj dětské osobnosti nepochybně i rozvody rodičů. Zachycuje výsledky šetření, kdy sledoval, jak podle matek

zvládají jejich děti situaci kolem rozvodu. Prokázalo se, že matky považují velmi dlouhou dobu své děti za příliš malé, aby je tato situace nějak ovlivnila. Průzkumy ale potvrdily, že do nejvíce zasažené skupiny rozvodem patří především děti ve věkovém rozmezí 6 – 12 let. Co se týče nového partnera v rodině, tak mnohem lépe tuto změnu vnímají děti věkově nejmladší, zatímco v pubertě zaujímají jedinci značně odmítavý a negativní postoj. Po rozvodu bývá nejčastějším výchovným činitelem matka a jako sekundární je většinou uváděn prarodič, nikoli samotný otec dítěte. Pokud jde o angažování otce ve výchově svého potomka po rozvodu, autor v této knize uvádí, že až 58 % z nich se stará málo nebo dokonce vůbec.

Přijdou-li do poradny rodiče s potomkem, kterému se zhoršil prospěch nebo chování, ve většině případů nevidí problém u sebe anebo nepřiznají, že je doma něco v nepořádku. Velmi důležité je tuto skutečnost odhalit co nejdříve, aby bylo následně možné zvolit správnou a účinnou intervenci.

Novák (2006) uvádí, že pro rozvod rodičů není vhodná doba nikdy. Tato událost poznamená dítě jakéhokoliv věku. Po rozvodu je na rodiče, který dítě vychovává, vyvíjen velký tlak. Je podrážděný a vyčerpaný. V důsledku toho dochází často k podrážděnosti a vznikne jistá nechuť starat se o svého potomka.

„Rozvod je zlá věc, ale špatné manželství nemusí být nic lepšího, ba může být ještě horší.“ (Matějček, 1992, s. 153). Autor se zabýval otázkami, zda je možné, aby v rodině zaujal jeden rodič místo toho druhého a zda je správné udržovat vztah pouze kvůli dítěti.

Halda a Herman (2019) se ve své publikaci zmiňují o tom, že mezi věci, které velmi negativně ovlivňují vývoj dítěte, patří právě rozvod rodičů a následná střídavá péče. Je všeobecně známo, že dítě je na matce citově závislé cca do jeho 10 let. Dalo by se proto říci, že volba této péče je ze strany rodičů velmi necitlivé a sobecké rozhodnutí. Jde jen o neschopnost domluvit se mezi sebou a právě toto soupeření ubližuje jejich potomkovi/potomkům. Vazba k matce je totiž vrozená, ale vztah k otci se musí postupně budovat. Všechny tyto záležitosti jsou řešeny po právnické stránce, ale té psychologické nikdo váhu nedává. Také Teyber (2007) dodává, že výběr jednoho z rodičů, ke kterému bude dítě po rozvodu chovat náklonnost, je velmi obtížný. Potomek

vnímá situaci mezi rodiči jinak než oni. Mnohdy by velmi rád trávil čas s oběma stejně, protože je má rád oba dva stejně. Pokud je ovšem, i když nepřímo, dítě nuceno k výběru jednoho z rodičů, ke kterému bude chovat větší náklonnost, ocitá se v nelehké situaci. Mladý jedinec je tak vystaven velké psychické zátěži, neboť se chce zavděčit oběma rodičům a má strach, aby jednoho z nich neztratil.

„Střídavá péče je spravedlnost pro dospělé, ne pro dítě.“ (Halda & Herman, 2019, s. 177)

Mertin (2004) uvádí problémy vztahující se k rozvodu. Vážnou komplikací pro dítě je znevažování a kritika druhého rodiče. Na popuzení se často podílí prarodiče a další příbuzní. Dítě je tím stavěno do neřešitelné situace. Dalším problémem je, když nemůže dítě pravidelně navštěvovat druhého rodiče. Dítě potřebuje s dospělými trávit čas, mít společné činnosti, jinak vztah vyhasíná. Dle autora je třeba k dítěti vyslat signál, že se rodiče sice rozcházejí, ale ve vztahu k němu zůstávají spolu. To však vyžaduje od rodičů značnou zralost, vstřícnost a toleranci.

Také Elliot (2002) uvádí, že rozvod rodičů patří mezi nejtěžší situace, se kterými se může dítě během svého života setkat. Dále říká, že u těchto jedinců je mnohem větší pravděpodobnost, že v důsledku rozvodu vznikají u dítěte emoční problémy a také problémy s chováním.

Prekopová (2012) dopadem rozvodu na psychiku dítěte. Zmiňuje, že nikdy nebyl rozvod lehčí než dnes. Míjí tím pro dospělé. Děti však pykají za lehkost odloučení rodičů stále s velkou bolestí. Těžká konfliktní situace, kdy jeden z rodičů zapudí druhého ze svého zklamaného srdce, je pro dítě strašná pohroma. Ve víře v rodiče by se muselo spojit s jedním proti druhému. Chce ale zůstat věrné oběma a cítí se roztržené. Jeho zoufalé pokusy urovnat poměry mezi otcem a matkou žalostně ztroskotávají. Dítě bolestně touží po jednotě rodičů a nemůže v sobě najít rovnováhu a klid.

Nejvíce stresujícím obdobím pro dítě i ostatní účastníky je přímo samotné období rozvodu, za které se považuje doba od podání žádosti do sdělení verdiktu soudem. V této době již přeroste osobní a soukromý konflikt ve spor veřejný. V neposlední řadě je tedy důležité zmínit, že právě v této fázi dochází u dětí nejčastěji ke vzniku řady

různých poruch a zdravotním potížím. V této situaci míří rodiče nejčastěji k dětským psychologům žádat o radu, a to z nejrůznějších důvodů (Matějček 1992).

Dle Matějčka (1992) se jedná nejčastěji o důvody:

- Rodič má obavy, že dítě pociťuje stejný stres jako on a chce jej před tím ochránit.
- Dítě již vykazuje nějaké zdravotní potíže.
- Rodič se skrze své dítě snaží najít pomoc u odborníka.
- Dítě je využíváno pro prospěch u soudu.

Dětský poradenský psycholog musí vyhodnotit stav dítěte a správně určit anamnézu. Zjišťuje, kterými problémy daný jedinec trpí, a k celé věci by měl přistupovat zcela objektivně. Vhodnými metodami postupně zjišťuje situaci v rodině a veškeré dění kolem rozvodu. Důležité je nevidět ihned za všemi neduhy jako příčinu situaci kolem rozvodu. Jak ve své knize píše Matějček (1992), je důležité, aby byly příčiny dětských problémů řádně prověřeny. Nemusí se totiž jednoznačně jednat o jevy vzniklé v důsledku rozvodu, ale o problém, který byl u jedince zakořeněn již dříve, ale teprve kvůli rozvodu se projevil ve větší míře. Velmi běžnou situací je i ta, kdy rodič dopad rozvodu na své potomky podceňuje. Je naopak velmi časté, že navenek dítě nedává najevo žádné výrazné emoce, to ovšem neznamená, že jej tato situace nijak nepoznamenala. Změn v chování mezi rodiči si potomek vždy všimne, vždy jej to do jisté míry zasáhne a ovlivní. U dětí je touto situací nejčastěji vyvolána úzkost, napětí a velká nejistota.

Prekopová (2012) uvádí, že jediné řešení, při kterém se dítě může cítit jako dítě, je, že se rodiče i přes své odloučení ctí a dovolují dítěti, aby milovalo a ctilo jak matku, tak i otce. Autorka uvádí, že dítěti dělá dobře, když mu matka řekne: „Mám radost z toho, že miluješ svého otce a rád ho navštěvuješ. Budu jen ráda, když jednou budeš takový jako on. Podobná slova chce dítě slyšet od otce, když mluví o matce. Teprve potom může ctít své rodiče a prospívatí přes jejich rozvod.

„Máme zvláštní pohotovost vnímat (a představovat si) všechny špatné vlastnosti toho druhého, jestliže na něj máme zlost. Jestliže nás však zlost přejde a smíříme se, jsme opět zvýšeně schopni vnímat jeho dobré vlastnosti.“ (Matějček, 1992, s. 159)

Autor v knize uvádí, že by nikdo neměl zapomínat na fakt, že dítě má v sobě zakořeněné postoje, které získalo od rodiny během let, když ještě všichni byli spolu. Pokud se tedy po rozvodu jeden z rodičů rozhodne, že bude svého potomka nutit k negativnímu postoji vůči tomu druhému, bude docela jistě zatížený. Právě ten rodič (z 95 % se jedná o matky), který své dítě popuzuje proti tomu druhému, bude nést následky těchto jeho praktik. Je prokázáno, že kolem jedenáctého roku je dítě schopno hodnotit situaci objektivně, podle svých dojmů a utváří si na věci svůj názor.

Velmi známou praktikou, jak naklonit po rozvodu dítě na svou stranu, je uspokojování materiálních potřeb.

Je ovšem prokázáno, že spokojenost, štěstí a vztah dítěte k rodičům není založen na materiálních věcech, ale na pocitu jistoty a bezpečí. Mnohem důležitější je pro něj to, jaký je jeho otec či matka člověk. Záleží mu na tom, jaké spolu mají zážitky, jestli jeho rodič něco dovede a zda vždy dodrží to, co mu slíbí, doplňuje autor.

Mezi další možné situace, které mohou po rozchodu nastat, podle autora patří:

- Přehnané upnutí matky na svého potomka, kdy může být bráněno v přirozeném vývoji podle jednotlivých vývojových období.
- Matka se snaží realizovat skrze své dítě a klade na ně vysoké nároky.

Pokud se jedná o svěření dítěte do péče po rozvodu, ve většině případů se jedná o matku. I když svěření dítěte do péče matce bývá častější a to v 72,5 % případů jak uvádí Idnes (2022), nesmí se opomíjet důležitost otce pro vývoj jejich potomka. Pokud nehrozí dítěti při kontaktu s otcem žádné nebezpečí, je velmi žádoucí, aby se na jeho výchově co nejvíce podílel. Především pro chlapce má v období školních let nezastupitelnou funkci. Pokud si jeden z rodičů přivede domů nového partnera, je nutné, aby dopřáli dítěti dostatek času, který potřebuje k adaptaci na nově vzniklou situaci (Matějček, 1992).

Pokud si jeden z rodičů přivede domů nového partnera, je nutné, aby dopřáli dítěti dostatek času, který potřebuje k adaptaci na nově vzniklou situaci. Obzvláště u mladších dětí vyvolává příchod nového (cizího) člověka do rodiny pocit nejistoty a úzkost. Pokud to tak obě strany vyloženě nechtějí, nový partner by neměl do rodiny přicházet s tím, že nahradí pravého, tedy biologického otce. Dítě by si na nového člena rodiny mělo zvykat pomalu a nemělo by se do něčeho zbytečně tlačit. Marhounová (1996) dodává, že děti se mohou svým rodičům po rozvodu mstít, nebo na nich přehnaně lpět. Přemíra žárlivosti potom může vést k odehnání nového rodičova partnera.

Všechny výše uvedené problémy způsobené rozvodem rodičů řeší v dnešní době většina dětí „únikem“ na sociální sítě. Novotná (2022) uvádí výsledky šetření, které se zabývalo časem stráveným dětmi na sociálních sítích za den. Jednalo se o děti ve věku 12 – 17 let. Pět a více hodin denně tráví na sociálních sítích 20 % dotázaných. 29, 57 % je tři až čtyři hodiny na sociálních sítích. Výsledek 29,94 % odpovídá návštěvám na dvě až tři hodiny, 16,77 % odpovídá jedné až dvěma hodinám denně. Pro méně než hodinu se vyslovilo pouze 3,73 % dětí. Vezmeme-li v úvahu, že nebyla do sledování zahrnuta skupina dětí ve věku deset až jedenáct let, které již začínají vstupovat na sociální sítě TikTok a dalších, jak bylo zmíněno na straně jedenáct, jsou výsledky alarmující.

3.2 Dysfunkční rodina

O žádné rodině nemůžeme říci, že je dokonalá a bezchybná. Každý občas chybuje a dělá věci, které nejsou považovány za zcela korektní. Důležité ovšem je, chyby si uvědomit a najít jejich příčinu. Právě porozumění našim problémům vede k jejich snadnější a účinnější nápravě. Řešení obtížných problémů je pro nás cennou zkušeností do budoucna. Pokud se ovšem nejedná pouze o ojedinělý případ a v rodině přetrvává nesoulad a nevhodné prostředí delší dobu, mluvíme již o tzv. rodině dysfunkční. Dysfunkční rodina je ta, ve které se nevhodně chová jeden nebo více jejích členů, a nelze tedy hovořit o harmonickém prostředí. Důležité je zmínit i pojem afunkční rodina, kdy problematické chování ohrožuje zdravý vývoj mladého jedince a je zabráněno uspokojení jeho základních životních potřeb (Krtičková, 2015).

Mezi znaky dysfunkční rodiny patří toto chování:

- neshody mezi rodiči,
- nerespektování jeden druhého,
- nedostatek pozitivní zpětné vazby,
- patologické chování rodičů,
- psychosomatické potíže.

Výše uvedené projevy se většinou nevyskytují u jedinců z tohoto prostředí izolovaně, ale často se prolínají. Jak bylo již dříve zmíněno, jednotlivé popisované rysy se mohou občas objevit i v běžných funkčních rodinách. Je tedy důležité vidět jednotlivé projevy v širších souvislostech (Krtičková, 2015).

V případě rodin nezralých se setkáváme s dětmi, které se narodily většinou z nechtěného těhotenství. Velmi často se jedná o rodiče věkově mladší. Děti jsou v těchto případech velmi často vystavovány negativním vlivům v podobě hádek svých rodičů, výchovy bez řádu, absence uspokojení základních životních potřeb atd. Tito jedinci mohou mít řadu psychických problémů. Typická bývá i nepřiměřená vzdorovitost nebo častá nemocnost.

Pro rodiny tzv. neodseparované je typické soužití mladších a starších generací. Pokud budou ovšem všichni bydlet pod jednou střechou, není zde žádná šance, že by se mladí vymanili z vlivu svých rodičů a prarodičů. Ti budou mít každý krok svých dětí pod kontrolou a v neposlední řadě budou neustále mluvit do výchovy dítěte, což povede ke střetu zájmů a následnému konfliktu. To ovšem nedělá dobrotu a povede to ke konfliktům a střetům názorů. Dítě bude často svědkem napjatých situací a hádek mezi rodiči a prarodiči. Toto soužití bude mít vliv na poruchu spánku, úzkostné a jiné stavy.

Pokud se jedná o rodiny materialistické, rodiče se v nich svým potomkům snaží vynahradiť čas, který s nimi nemohou trávit. Domnívají se, že nedělají nic zlého a že dětem nic nechybí. Opak je ale pravdou. Rodiče s dětmi tráví málo času a jsou vůči nim emočně chladní. Mladí jedinci v tomto případě mají pocit frustrace a budou trpět úzkostmi a také depresiemi.

V rodinách perfekcionista jsou na děti ve všech směrech kladeny vysoké nároky, na které mnohdy jejich síly nestačí. Dítě je často pod tlakem a může být svými rodiči i ponižováno. Jedině si může připadat méněcenný a podřadný. Tento stav může vyústit i v agresivní chování dítěte a neurotickým projevům (Krtičková, 2015).

Tito rodiče jsou často velmi ambiciózní a neuvědomují si, že svým chováním ubližují svému dítěti. Myslí si, že vše konají jen pro jejich dobro a že se nemohou mít špatně. Měli by ovšem především dbát na zdraví svého potomka a nemyslet jen na sebe. Bohužel, občas se stává i to, že pokud dítě nesplní očekávání rodičů a je jiné, než si přáli, bude zavrženo. Jestliže dává rodič najevo své pohrdání, jeho dítěti to ublíží a začne se měnit jeho osobnost i chování. Může se uzavřít samo do sebe, být pasivním, nebo může začít směřovat k provokativnímu a nevhodnému chování se záměrem upozornit na sebe (Vagnerová, 2012).

V neposlední řadě je důležité zmínit také rodinu s výchovou autoritářskou. V tomto případě je zcela potlačována dětská autonomie a spontánnost členů v rodině. Od dítěte je vyžadována kázeň a poslušnost. Ať už se jedná o slovní, nebo fyzické tresty, tak ty jsou v rodině na denním pořádku. Rodiče většinou používají stejný výchovný postup, který sami, jako malí zažili. Dítě se takového rodiče většinou bojí, a tak jsou u něho časté lži, podvádění a zvláště ve vyšším věku také záškoláctví (Krtičková, 2015).

Pro rodiny tzv. odkládající jsou typičtí rodiče, kteří jsou mladí, nezralí, anebo jsou u nich hádky na denním pořádku. Děti vyrůstají často u svých prarodičů nebo příbuzných, což vede k citovému strádání. Může se u nich projevit deprivace či subdeprivace (Krtičková, 2015).

3.3 Tresty

Otázka, která vzbuzuje u mnohých velké vášně, je ta, zda při výchově dětí trestat, či ne. Názory na tuto věc se u jednotlivých rodičů značně liší. Být rodičem není lehké a při výchově je důležité postupovat s rozvahou. Člověk by měl ve všech situacích zachovat chladnou hlavu a nepodlehout emocím. Dříve, než začne jednat nebo trestat, vše by měl pečlivě zvážit. To, jak ke svému potomkovi bude rodič přistupovat, ovlivní jeho budoucí chování. Měl by k němu být především laskavý, citlivý a být mu oporou na

cestě životem. K tomu, abychom něčeho při výchově dosáhli, je potřeba trpělivosti a důslednosti. Podle dětského psychologa Mertina (2004) nejsou tělesné tresty potřeba a v této době je považuje spíše za jakýsi přežitek. Domnívá se, že tyto postupy mohou vnést do výchovy více škody než užítku. Je v pořádku, že chce dát rodič dítěti najevo, co se nemá dělat a co udělalo špatně. Pokud se ovšem přistoupí k trestům, bude to vnímáno ze strany dítěte jako odepírání lásky a velkou křivdu. Proto, jak bylo již dříve zmíněno, je v případě výchovy potřeba důslednost, ale především trpělivost a dostatek pochopení. Dítě není stejné, jako dospělý, a tak mnohému nemůže rozumět. K tomu, aby věci pochopilo, je potřeba neustálého opakování. Pokud totiž něčemu nerozumí, nebude ani chápat, za co je vlastně trestáno. Tím, že bude dospělý své dítě trestat, dosáhne poslušnosti. Jeho poslušnost ovšem nebude pramenit z přirozeného respektu, ale ze strachu, který vznikne u dítěte vlivem opakovaných trestů. Takovýto postup při výchově slouží sice k zastavení nežádoucího chování, ale nenaučí tak jedince správnému chování a nemusí z něho být zákonitě lepší osobnost. Často je tomu právě naopak, kdy se dítě ze strachu naučí lhát, podvádět a bude se chtít vyhýbat povinností. Pöthe (1999) uvádí, že dítě se může bát svému rodiči svěřit, neboť se bude obávat trestu. V důsledku toho se mohou u dítěte hromadit problémy a závislosti, které jej mohou ohrožovat, a nikdo o tom nebude vědět. Juul (2015) se zmiňuje v souvislosti s hrubými fyzickými tresty o zásahu do dětské integrity a jejich škodlivosti pro dětské sebevědomí. Uvádí, že čím lépe se rodičům daří pečovat o integritu dítěte, tím větší má dítě možnost získat zdravé sebevědomí. Dle autora násilí sebevědomí ničí a připravuje obě strany o lidskost. Autor uvádí, že rodič opakuje násilné jednání pramenící z vlastní výchovy. Dle Solterové (2019) je trest něco zraňujícího nebo nepříjemného, čemu je dítě podrobena ve snaze změnit jeho chování. Autorka zmiňuje negativní působení jak tělesných, tak i netělesných trastů na dítě. Uvádí, že studie ukázaly, že čím více výprasků děti dostávají, tím pravděpodobnější je, že budou vzdorovitější, agresivnější, a že budou trpět emočními a kognitivními obtížemi.

Na druhou stranu je potřeba zmínit, že i přehnané chválení nepřináší nic dobrého. Proto je dobré rozmyslet si, za co dítě chválit a nepoužívat chválení příliš často. Dítě si na pochvaly zvykne a později pro něho nebudou mít žádnou cenu, a ztratí tak svůj

význam. Velmi důležité je s potomkem vše dobré i špatné v klidu prodiskutovat a předat mu vlastní poznatky a zkušenosti.

Dítě by poté mělo konat dle vlastního uvážení, a ne pod vidinou trestu či touze po pochvale. Pokud mu dospělí dají prostor, dostatek své důvěry a respektu, jen tak se může jeho osobnost zdravě rozvíjet a jen tak si vybuduje svou sebehodnotu. Takovýto přístup ovšem vyžaduje od rodičů dostatek času a pochopení.

Jak je jistě známo, tresty nemusí být jen fyzické, ale také psychické. A právě ty mohou napáchat stejnou škodu, ne-li ještě větší. Mnozí ovšem tento fakt nevidí, neboť se domnívají, že pokud dítě trestání nebolí, není mu nijak ubližováno. Pokud jsou ovšem tresty na denním pořádku a využívá se jich systematicky, zanechá to na dítěti hluboké šrámy a je ohrožen jeho duševní vývoj. Někteří dospělí, kteří tyto tresty využívají, si své chování ani jeho dopad na dítě neuvědomují. Mezi psychické trestání se řadí například:

- sarkasmus,
- ironie,
- výsměch,
- zastrašování,
- křik,
- ignorance.

Vztah mezi rodičem a jeho dítětem by měl být vybudován na důvěře. Pocit jistoty, bezpečí a domov beze strachu umožňují dítěti klidný a zdravý vývoj, a to ve všech jeho ohledech. Žádný z rodičů není neomylný a občas může každý udělat chybu. Důležité je, aby měli všichni jasno v tom, kam chtějí výchovu směřovat a jak při ní postupovat. Nikdo by se neměl zbytečně přetvařovat a nutit se do něčeho, co mu není vlastní. Každý by měl své možnosti zvážit a na případných nedostatcích, v rámci možností, zapracovat. Pokud bude rodič pevný ve svých postojích a požadavcích, dítě nebude zmatené a bude také vědět, co má od rodiče očekávat. Pokud už se někdo uchýlí k trestu, v žádném případě by neměl být založen na rodičově momentální, negativní náladě. Každý by měl mít na vědomí, že přiměřený trest by měl přijít až ve chvíli, když

už byly vyčerpány všechny ostatní možnosti. Tělesné tresty mají dopad na proces osamostatňování jedince. Tyto děti se bojí samy za sebe rozhodovat, a to mnohdy i v naprosto běžných životních situacích. S řešením těchto situací se tak stále obracejí na své rodiče, na kterých jsou stále závislí. Existuje několik alternativ, ke kterým bychom měli přistoupit dříve, než se uchýlíme k tělesným trestům (Krtičková, 2015).

Nastavování hranic také úzce souvisí s jejich dodržováním. Pokud se nám ale něco nelíbí, je důležité nejdřív o tom s dítětem pohovořit. Jasně a stručně mu sdělit, co se nám nelíbí a proč. Pokud jedinec nedbá našich pokynů a varování, je na místě, aby mu rodič udělil nějaký adekvátní trest. Pokud by totiž dítě nečelilo následkům za své činy, nebralo by nastavené hranice vůbec vážně. Jak již bylo zmíněno, tresty by měly být přiměřené a volené s rozmyslem. Nemělo by se objevovat ponižování, urážky nebo fyzické násilí. Jak uvádí Petitcollin (2009), nepřiměřené tresty mohou vést jedince k dalším přestupkům.

Townsend (2009) říká, že účinnějším trestem pro jedince bývá omezení toho, co má rád, nežli přidání něčeho, co rád nemá.

4 METODOLOGIE

4.1 Cíl výzkumného šetření

Hlavním cílem výzkumného šetření bylo identifikovat výchovné přístupy současných rodičů při výchově dětí – žáků 1. stupně základních škol, a to z pohledu rodičů a učitelů. Dotazníkovým šetřením bylo zkoumáno, jak v dnešní době vnímají učitelé základních škol chování žáků při hodině a o přestávkách. Jak hodnotí pedagogové 1. stupně ZŠ práci s žáky a v čem si myslí, že spočívá jejich případné selhávání při plnění zadaných úkolů, nebo čemu přičítají problémy s kázní u některých jedinců. Do těchto otázek byly také zahrnuty body zabývající se kooperace mezi učiteli, žáky a jejich rodiči, a to v případě řešení nejrůznějších problémů. Data pro tuto práci byla získána pomocí kvalitativního a kvantitativního výzkumného šetření.

4.2 Výzkumné otázky

1. Kterými aktivitami vyplňují rodiče nejčastěji společně trávený čas se svými potomky?
2. Jak vnímají učitelé 1. stupně výchovu dnešních dětí a jak rodiče v této době přistupují k výchově?
3. Jaké změny v chování žáků pozorují pedagogové z řad učitelů 1. stupně a čemu tyto změny přičítají?
4. Jak hodnotí učitelé 1. stupně komunikaci s rodiči?

4.3 Kvantitativní a kvalitativní výzkum

Sběr dat probíhal pomocí kvalitativního a kvantitativního výzkumného šetření. Pomocí dotazníkového šetření je možné oslovit mnohem více respondentů a získat tak větší počet dat. Pro tuto práci byly sestaveny dotazníky dva. Jeden dotazník byl určen pro učitele 1. stupně ZŠ a druhý pro rodiče dětí mladšího školního věku.

Otázky byly vytvořeny pomocí elektronických formulářů, které byly rozesílány mezi cílovou skupinu respondentů. Dotazníky pro učitele 1. stupně ZŠ byly ve většině

případů rozesílány přes ředitele vybraných základních škol. Součástí e-mailu byl odkaz na formulář, žádost o spolupráci a stručný soupis informací ohledně dotazníkového šetření. Dotazníky směřující k rodičům byly získány prostřednictvím metody snowball, přes vybrané učitele ZŠ a různé internetové skupiny. Stejně tak, jak tomu bylo u dotazníků pro učitele, i zde byly k e-mailu připojeny stručné informace a prosba o spolupráci a poděkování.

V dotaznících byly kladeny jak otázky obecné, které se dotazovaly na věk, pohlaví a blíže specifikovaly danou osobu, tak ty, které poskytovaly odpovědi na výzkumné otázky tohoto šetření.

Odpovědi z dotazníkového šetření byly doplněny o údaje získané z rozhovorů. Ty byly prováděny s vybranými respondenty z obou dotazovaných skupin.

4.4 Výzkumný vzorek, soubor

Dotazník, který směřoval na základní školy, byl určen učitelům všech věkových skupin. Pomocí nasbíraných dat bylo zjišťováno, jak jednotliví učitelé nahlízejí na aktuální situaci týkající se chování ve školách, vnímají výchovné styly rodin. Do výzkumného šetření se zapojilo 105 učitelů 1. stupně ZŠ.

Dotazník pro rodiče byl rozeslán mezi velké množství respondentů. Pomocí výzkumného šetření byly zaznamenány zajímavé údaje a u otevřených otázek i mnoho rozmanitých odpovědí. Dotazník vyplňovaly především ženy. Výzkumného šetření se účastnilo 118 rodičů.

Dále byly realizovány 3 rozhovory s učiteli 1. stupně ZŠ a 3 rozhovory s rodiči.

4.5 Sběr dat

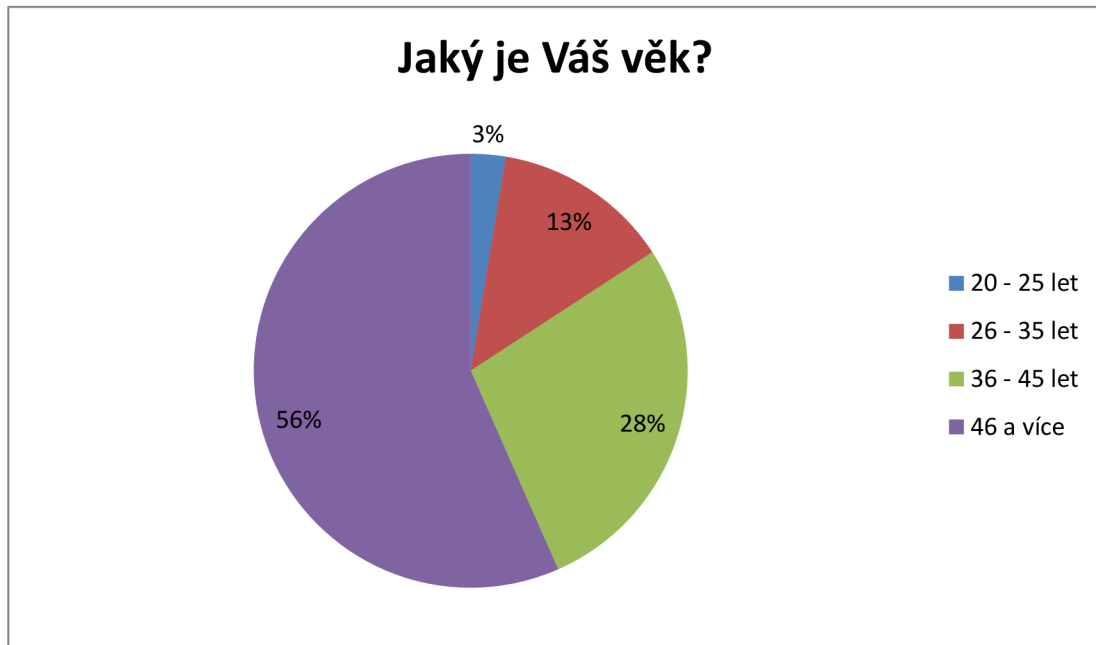
Výzkumné šetření bylo prováděno v průběhu měsíce prosince roku 2022. V krátkém čase bylo nasbíráno poměrně velké množství odpovědí, a to se týká především dat získaných ze strany rodičů. Dotazníky pro učitele byly rozeslány do několika desítek škol, v různých krajích ČR. V jihočeském kraji jsem se s několika školami spojila

telefonicky a osobně požádala o spolupráci, abych se ujistila, že se mi podaří nasbírat potřebné množství dat.

5 VÝSLEDKY DOTAZNÍKOVÉHO ŠETŘENÍ

5.1 Dotazník určený pro učitele 1. stupně ZŠ

Obrázek č. 3: Věk respondentů ($n=105$, $f=100\%$)

Zdroj: Vlastní zpracování

Ze všech 105 respondentů, kteří v dotazníku odpovídali, se řadila více než polovina do věku 46 let a více. Do druhé nejpočetnější skupiny patřili respondenti ve věku 36–45 let. Naopak nejméně zastoupenou skupinou je skupina ve věku 20–25 let. U této odpovědi byla zaznamenána pouze 3 %.

Obrázek č. 4: Délka učitelské praxe respondentů ($n_i=105$, $f_i=100\%$)

Zdroj: Vlastní zpracování

Tato otázka nasbírala téměř stejný počet u dvou označených odpovědí. Na tento dotazník nejčastěji odpovídali učitelé, kteří měli nejméně 16 let praxe. Pokud bychom měli zmínit nejpočetnější skupinu odpovědí, byla by ta, ve které se uvádí délka praxe, 26 let a více. Naopak nejméně odpovědí nasbírala odpověď 1–5 let, na kterou odpovědělo pouze 16 % respondentů. Odpověď 6–15 let označilo 21 % dotazovaných.

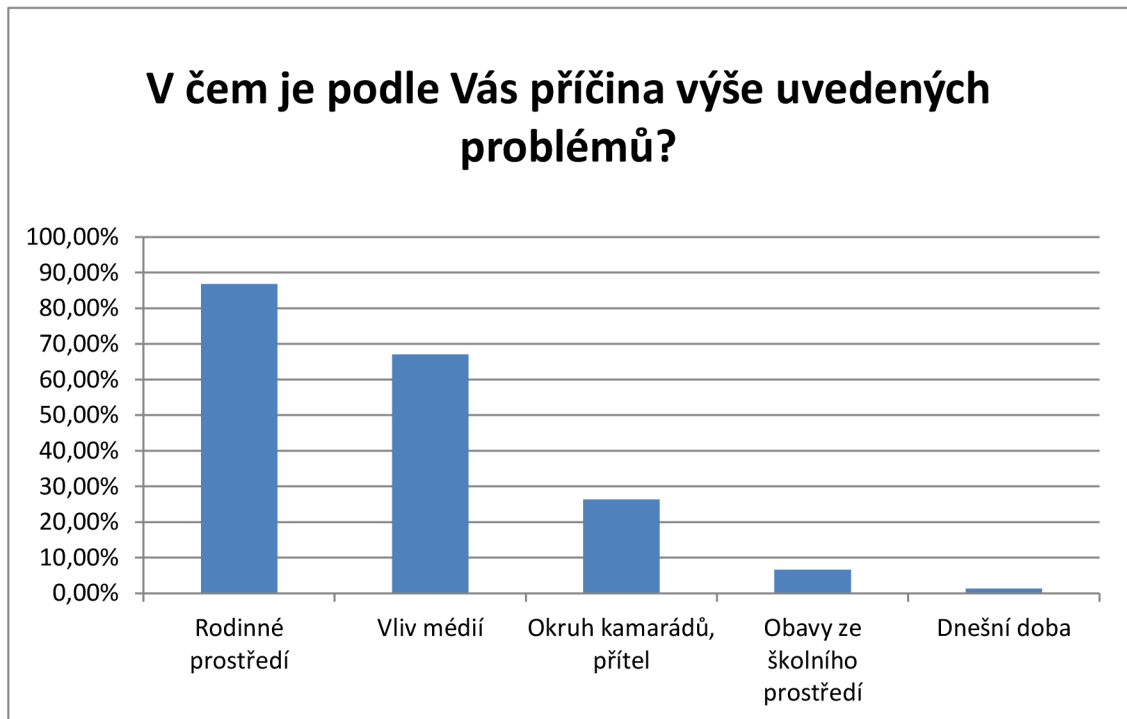
Obrázek č. 5: S jakými problémy v chování se respondenti nejčastěji setkávají? ($n=105$, $f=100\%$)

Zdroj: Vlastní zpracování

Dle grafu je vidět, že učitelé označují za nejčastější jev této doby *nepozornost žáků*. Tuto odpověď označilo až 90 % z nich. Další velmi početnými skupinami jsou *nepřipravenost* a *nekázeň*. Tyto odpovědi dosahovaly téměř 60 %. Respondenti označovali také odpovědi *agresivní chování*, *lhaní* a *drobné krádeže*, i když ty byly v daleko menším zastoupení. Pouze 1 % respondentů uvedlo odpověď *různé* a *neposlušnost*. Učitelé měli možnost označit více odpovědí.

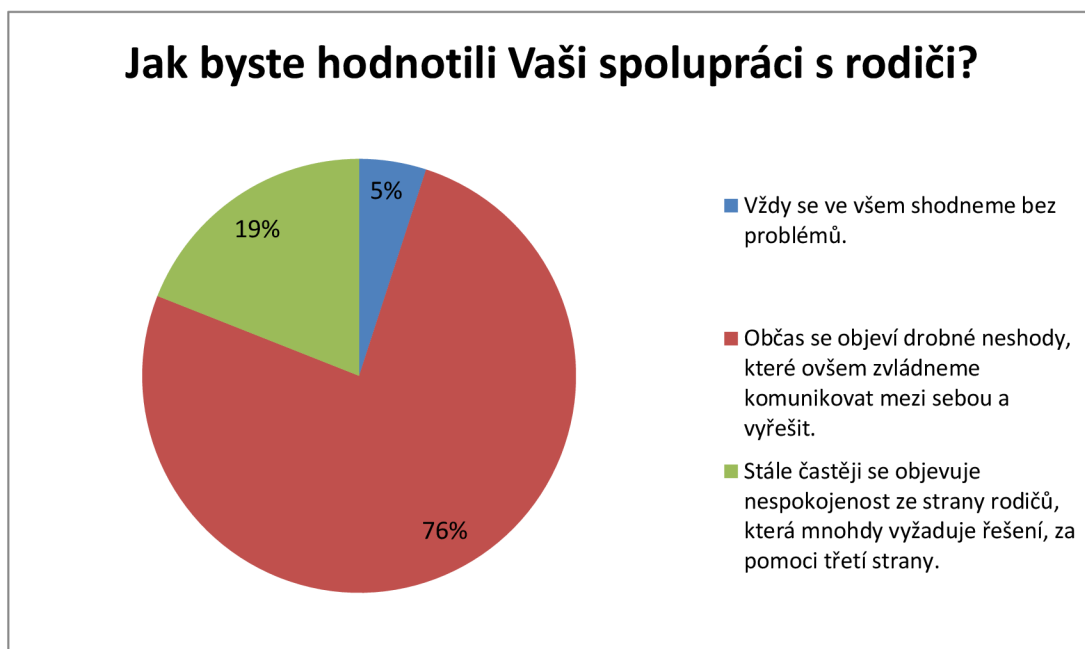
Obrázek č. 6: V čem vidí respondenti příčinu výše uvedených problémů, uvedených v otázce č. 3? ($n=105$, $f_i=100\%$)

Zdroj: Vlastní zpracování

Další otázka se vztahovala k otázce předchozí. Měla za úkol zjistit, v čem vidí učitelé 1. stupně ZŠ příčinu výše zmiňovaných výchovných problémů. Téměř 90 % respondentů se domnívá, že za těmito projevy stojí *vliv rodinného prostředí*. Další velmi početnou skupinu tvořila odpověď *vliv médií*, kterou označilo 67 % učitelů. Nejméně početnou skupinu tvořila odpověď *dnešní doba*, která byla označena v 10 %. I u této otázky měli respondenti možnost označit více odpovědí.

Obrázek č. 7: Jak hodnotí respondenti spolupráci s rodiči? ($n=105$, $f=100\%$)

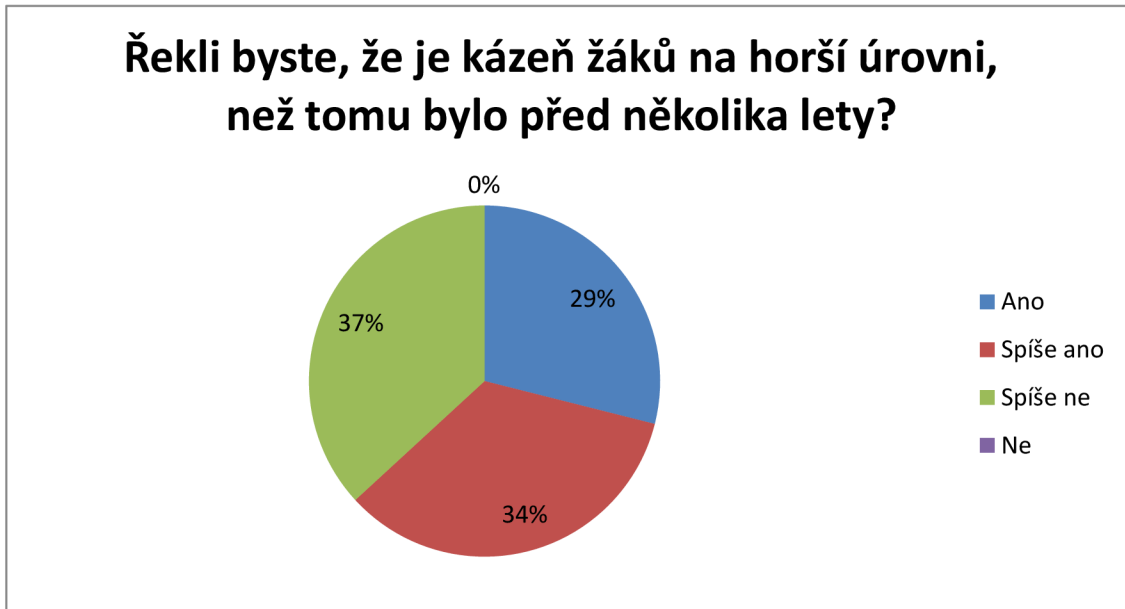
Zdroj: Vlastní zpracování

Z odpovědí u této otázky je bohužel patrné, že stále méně učitelů *se shodne při diskuzi s rodiči svých žáků*. Tuto odpověď zvolilo ze všech dotazovaných pouze 5 %. Nejvíce učitelů uvedlo, že se *nějaké problémy v komunikaci často vyskytnou, ale že je vždy dokážou s rodiči komunikovat*. Ovšem 19 % respondentů uvedlo, že se *stále častěji vyskytuje nespokojenost ze strany rodičů a mnohdy je při jejich řešení zapotřebí i někdo další*.

Tato otázka měla opět svou podotázku. Jejím úkolem bylo zjistit, co považují učitelé 1. stupně ZŠ za největší překážku, při komunikaci s rodiči. Otázka byla v dotazníku otevřená a vyžadovala od respondentů stručnou odpověď. Nejčastěji se učitelé domnívali, že je problém v rodinném soužití. Uváděli, že děti nemají žádné mantinely a postrádají znalost jakýchkoli základních pravidel chování. Problém také vidí v liberálním výchovném přístupu a nedůslednosti při výchově. Jako další odpovědi byly uváděny

neochota spolupráce s rodiči, vnitřní motivace žáka ke změně, nezájem rodičů o své dítě, rozdílné nároky školy a rodiny, téměř nulové pravomoci ze strany učitele/školy aj.

Obrázek č. 8: Domnívají se respondenti, že je kázeň dětí horší než před několika lety?
($n_i = 105$, $f_i = 100\%$)

Zdroj: Vlastní zpracování

Výsledky u této otázky byly velice vyrovnané. Nejvíce početnou skupinou (34 %) byla skupina respondentů, kteří označili odpověď *spíše ano*. Další početnější skupinou byly odpovědi *spíše ne*. Odpověď *ano* označilo celkem 29 % respondentů. Z tohoto šetření tedy spíše vyplývá, že je kázeň dětí horší než dříve (celkem 63 % odpovědělo *ano, spíše ano*). Ovšem odpověď *ne* neoznačil ani jeden z dotazovaných, což znamená, že každý uznává alespoň nepatrnou změnu, co se týče chování a kázně dnešních žáků.

Pokud v této otázce respondenti odpověděli ano, následovala další, ve které bylo zjišťováno, proč se učitelé domnívají, že tomu tak je. Učitelé v krátké odpovědi uvedli, proč si myslí, že se na školách zhoršila kázeň žáků. Objevovaly se odpovědi, že za změnu chování mohou rodiče, vliv médií. Často se objevovala odpověď, že děti nectí učitele jako autoritu, a že mají větší sebevědomí. Řada respondentů zmiňovala, že děti neznají základy slušného chování a že nectí hranice. Většina učitelů viděla problém právě v rodičích a v jejich přístupu k výchově. Domnívají se, že se rodiče svým dětem řádně nevěnují. Podle mnohých je také na škodu příliš volná výchova, kdy se vše podřizuje dítěti a dítě také nezastává žádné domácí povinnosti. Mnohdy potom pozorují u dětí ztrátu respektu a neúctu k druhé osobě. Byla uvedena i odpověď, ve které stálo, že se chování dětí výrazně změnilo po období, kdy byly školy zavřené v době covidu.

Obrázek č. 9: *Ctí žáci čím dál tím méně učitele, jako autoritu? (n= 105, f=100 %)*

Zdroj: Vlastní zpracování

Odpověď *spíše ano* byla označena 46 % z respondentů. Ovšem velké množství dotazovaných označilo odpověď *spíše ne*. To znamená, že 29 % učitelů se domnívá, že většina žáků vnímá učitele stále jako autoritu. Dokonce 1 % dotazovaných odpovědělo,

že ztrátu autoritu u vyučujícího nezaznamenalo. V 70 % se tedy učitelé domnívají, že žáci ctí učitele jako autoritu.

Obrázek č. 10: Domnívají se respondenti, že by k udržení lepší kázně pomohlo to, kdyby na 1. stupni učilo více mužů než žen? ($n=105$, $f=100\%$)

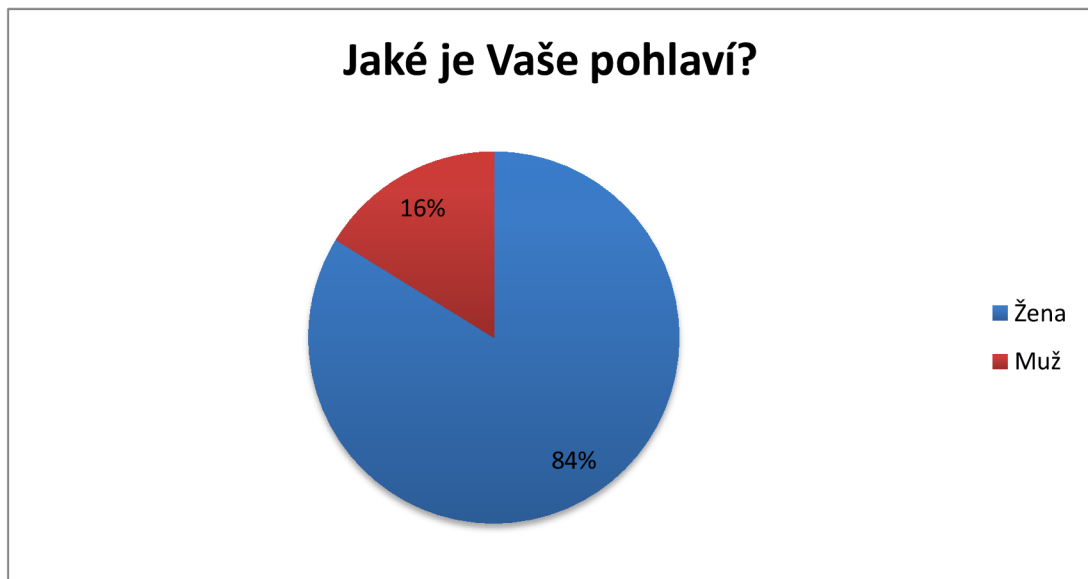

Zdroj: Vlastní zpracování

Z obrázku č. 10 je patrné, že se respondenti neshodují jednoznačně na tom, zda by prospělo, kdyby na 1. stupni ZŠ učilo víc mužů než je tomu doposud. Jednoznačné *ano* označilo jen 19 % respondentů. Nejvíce početnou skupinou byla odpověď *spíše ano*. Pouze o 10 % méně nasbírala odpověď *spíše ne*, takže nahlížení respondentů na tuto problematiku je opravdu nejednoznačné. Ovšem odpověď *ne* označilo pouze 5 % z nich.

5.2 Dotazník určený pro rodiče

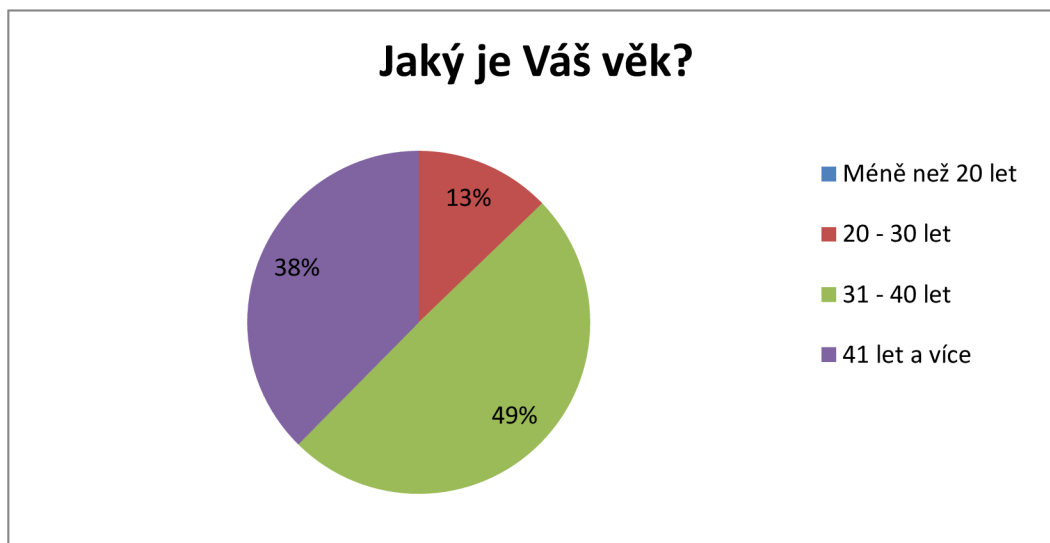
Obrázek č. 11: Pohlaví respondentů ($n_i = 118$, $f_i = 100\%$)

Zdroj: Vlastní zpracování

V úvodních částech dotazníku byly obsaženy informace, které zpřesňovaly údaje o dotazované osobě. První otázka zjišťovala pohlaví jednotlivých respondentů. V odpovědích měly jednoznačnou převahu ženy. Celkový počet nasbíraných odpovědí byl 118. Z toho celých 84 % odpovědí tvořily právě ženy. Muži tedy tvořily 16 % zbylých odpovědí.

Obrázek č. 12: Věk respondentů

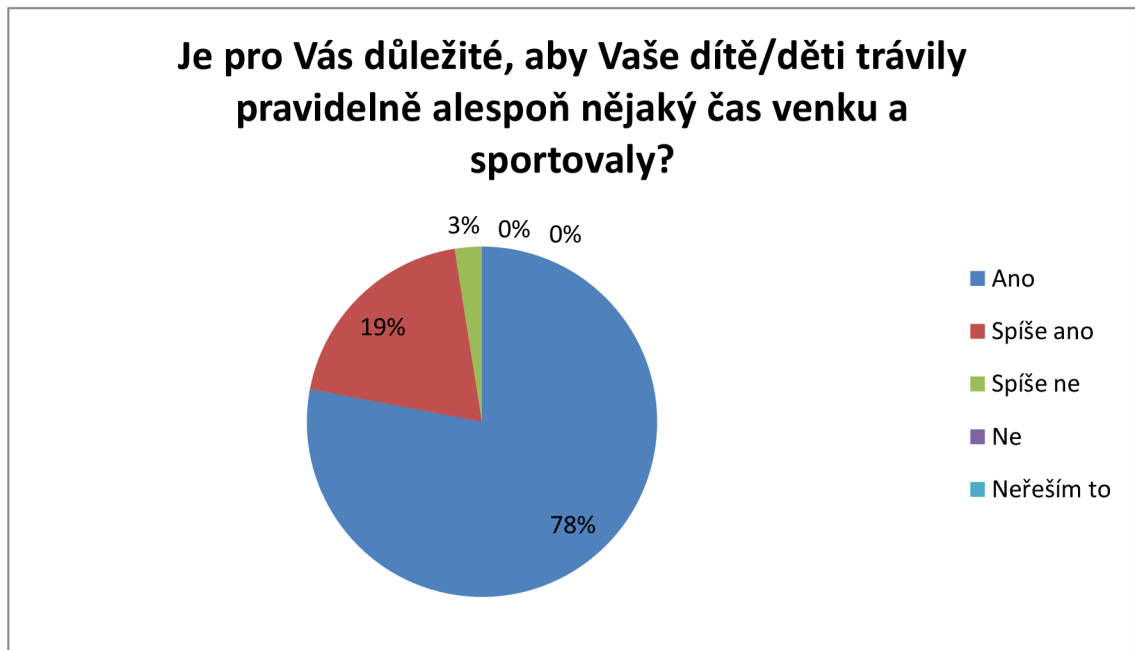
Zdroj: Vlastní zpracování

Další otázka sledovala věk jednotlivých respondentů z řad rodičů. Převažovala skupina rodičů ve věku 31–41 let, kteří tvořili 49 %. Po nich následovala skupina ve věkovém rozmezí 41 let a více, která tvořila 38 %. Jak můžeme vidět na grafu, 13 % odpovědí tvoří nejméně početnou skupinu rodiče mezi 20–30 lety. Nikdo z dotazovaných respondentů nespadal do skupiny pod 20 let.

Jakými aktivitami nejčastěji vyplňujete Váš volný čas, který trávíte se svým dítětem/děťmi?

Tato otázka byla v dotazníku otevřená. Každý z respondentů zde zaznamenal svou stručnou odpověď, která obsahovala aktivitu nebo více aktivit, které s dětmi ve volném čase provozují. Velká většina odpovědí obsahovala různé pohybové aktivity, a to jak venkovní, tak vnitřní. Nejpočetnější skupinu odpovědí tvořila například turistika, procházky, jízda na kole, sport. Mezi jinými než pohybovými aktivitami se objevovalo například malování, deskové hry, pomoc v domácnosti, tvoření, příprava do školy.

Obrázek č. 13: Je pro jednotlivé respondenty důležité, aby jejich děti trávily čas venku?
($n_i=118$, $f_i=100\%$)

Zdroj: Vlastní zpracování

Prostřednictvím této otázky bylo zjištěno, do jaké míry je pro dnešní rodiče důležité, aby jejich děti trávily čas pohybem venku. Nejvíce početnou skupinu tvořili respondenti, kteří označili odpověď *ano*. Tyto odpovědi udávají celých 78 %. Méně početnou skupinu, 19 %, tvořili ti, kteří označili odpověď *spíše ano*. Poslední odpovědí, která byla v grafu zaznamenána, byla odpověď *spíše ne*. Tuto skupinu tvořila 3 % respondentů. Ze všech 118 dotazovaných neoznačil nikdo odpověď *ne* a *neřeším to*.

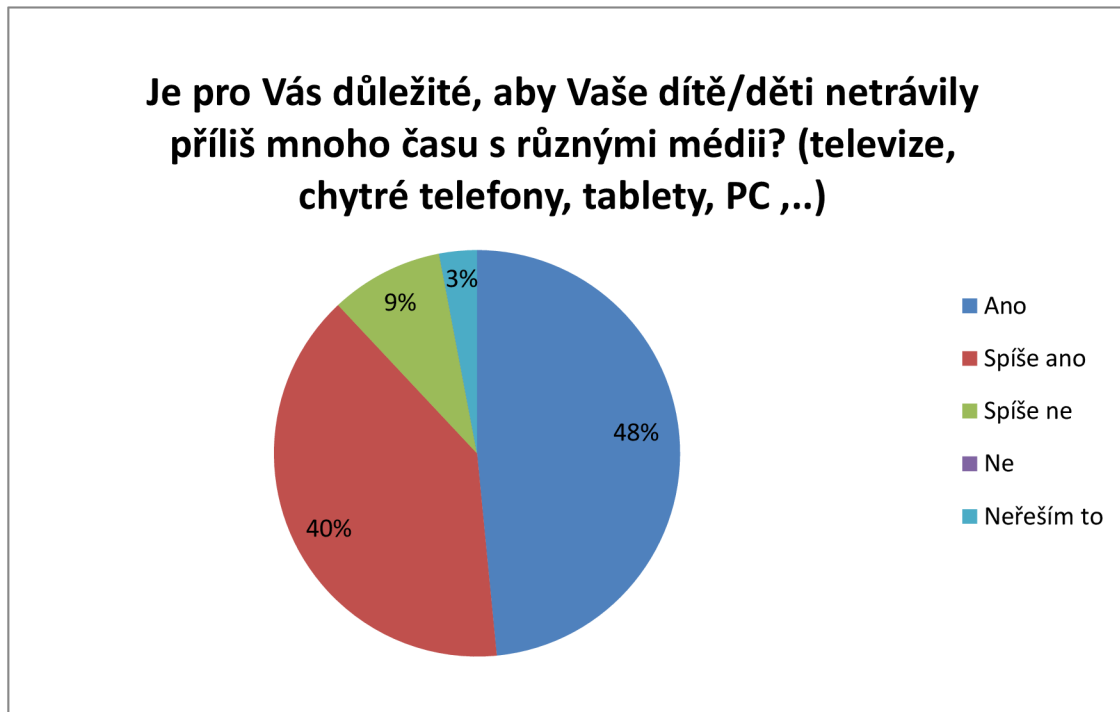
Obrázek č. 14: Organizace volného času dětí ($n=118$, $f=100\%$)

Zdroj: Vlastní zpracování

Pomocí této otázky bylo zjišťováno, do jaké míry je pro jednotlivé rodiče důležité, aby měly jejich děti zorganizovaný volný čas. Zda se snaží respondenti svým potomkům naplánovat každou jejich volnou chvíli, nebo jestli vnímají jako důležité, nechat jim nějaký čas jen tak pro sebe. Odpověď *ano*, označilo pouze 10 % respondentů a tvořila tak nejméně početnou skupinu. Naopak nejpočetnější skupinou byla odpověď *spíše ano*, kterou označilo celých 40 % ze všech dotazovaných respondentů. Odpověď *spíše ne* označilo 31 % respondentů a 19 % respondentů označilo odpověď *ne*.

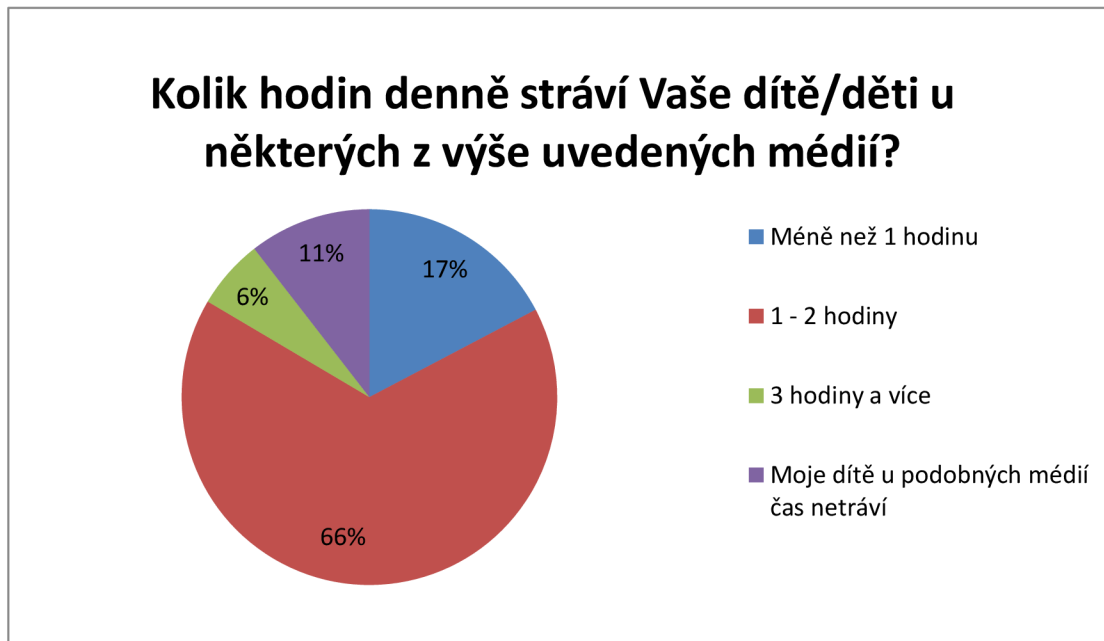
Obrázek č. 15: Záleží respondentům na tom, aby jejich děti netrávily příliš mnoho času s některými médii? ($n=118$, $f=100\%$)

Zdroj: Vlastní zpracování

Na obrázku č. 15 je pěkně vidět, jak je pro dotazované respondenty důležité, aby jejich děti netrávily příliš volného času s určitými médii. Nejpočetnější skupinu odpovědí tvořili rodiče, kterým nebylo jedno, kolik jejich potomek/potomci tráví času u PC, TV, telefonů atd. Celých 48 % z dotazovaných tedy označilo odpověď *ano*. Uspokojivým zjištěním může být fakt, že méně početnou skupinu tvořili respondenti, kterým tolik nezáleží na tom, kolik času jejich děti s podobnými médii tráví. Odpověď *ne* neoznačil ani jeden z dotazovaných.

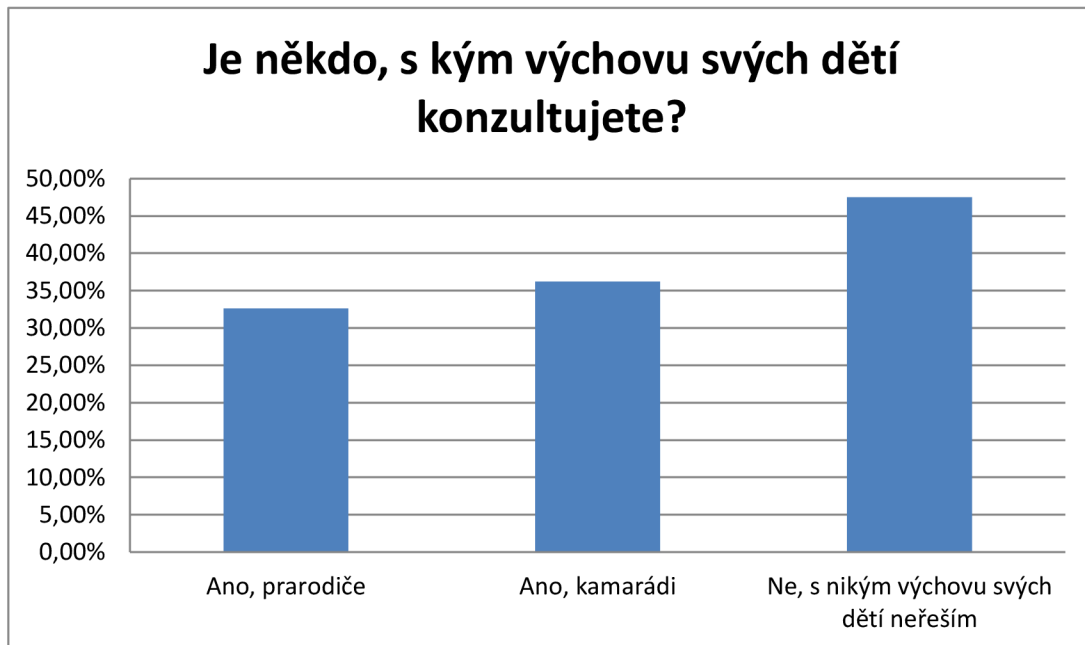
Obrázek č. 16: Kolik hodin denně tráví děti respondentů u některého z výše uvedených médií? ($n_i = 118$, $f_i = 100\%$)

Zdroj: Vlastní zpracování

Úkolem bylo zjistit, kolik času denně nechají rodiče své děti trávit u vybraných médií. I když je v této době tato problematika často diskutovaná, milým zjištěním bylo to, že pouze 6 % rodičů označilo odpověď, kde bylo uvedeno 3 hodiny denně a více. Dokonce 11 % rodičů uvedlo, že svého potomka od podobných věcí drží dál. Nejpočetnější skupinou (66 %) byli rodiče, kteří označili, že jejich děti tráví s médii nejvýše 2 hodiny denně.

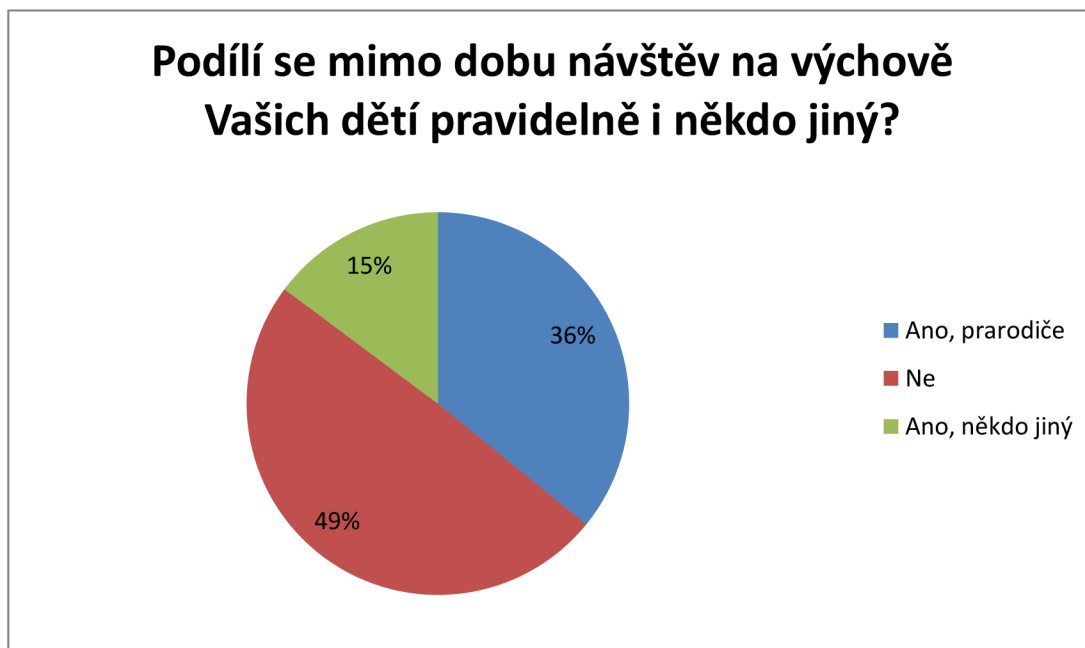
Obrázek č. 17: Je někdo, s kým respondenti konzultují výchovu svých dětí? ($n= 118$, $f_i=100\%$)

Zdroj: Vlastní zpracování

Zajímavým zjištěním bylo, že rodiče výchovu svých dětí konzultují nejméně se svými rodiči. Tuto skupinu tvořilo pouze 32,6 %. Více početnou skupinu pak tvoří odpověď, kdy rodiče konzultují výchovu dětí s kamarády. Celých 66 % z respondentů uvedlo, že výchovu svých dětí nekonzultují vůbec s nikým.

Obrázek č. 18: Podílí se na výchově dětí respondentů i někdo jiný? ($n=118$, $f=100\%$)

Zdroj: Vlastní zpracování

Touto otázkou se zjišťovalo, zda se podílí s respondenty na výchově jejich dětí i někdo další. Nepočítá se do toho čas, kdy se někdo dětem věnuje jednou za čas, v průběhu běžných návštěv. Celých 49 % respondentů uvedlo, že jim běžně nikdo další s výchovou nepomáhá. Prarodiče pomáhají při výchově u 36 % dotazovaných. Nejméně početnou skupinu (15 %) tvořila odpověď, že respondentům pomáhá někdo jiný.

Pokud označili respondenti u předchozí otázky odpověď ano, někdo jiný, uváděli dále, o koho by se mělo jednat. Mezi odpověďmi se objevovala například školní zařízení, starší sourozenci, strýcové, tety, nový přítel/přítelkyně, pedagogická a psychologická zařízení, atd.

Obrázek č. 19: *Sdílí respondenti se svými rodiči podobný názor na výchovu? (n= 118, f=100 %)*

Zdroj: Vlastní zpracování

Z výsledků je patrné, že velké množství respondentů se svými rodiči sdílí podobný názor na výchovu svých dětí. Odpověď *spíše ano* uvedlo 63 % dotazovaných. Odpověď *ano* označilo 8 % respondentů a stejný počet rodičů označilo za odpověď *ne*.

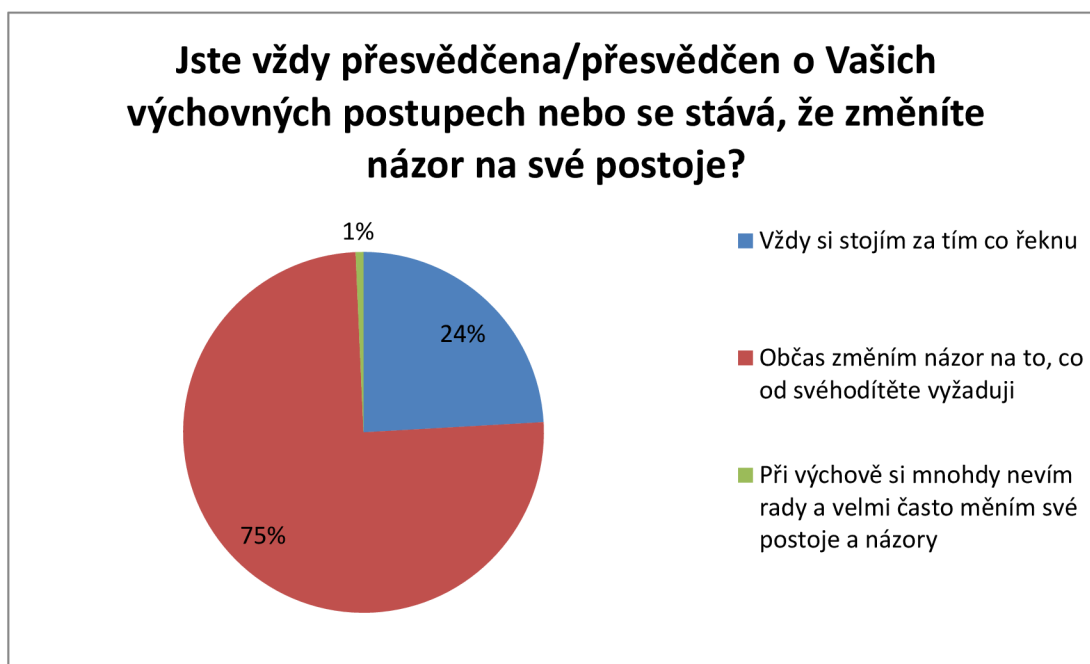
Obrázek č. 20: Dochází v rodině respondentů k neshodám, při řešení různých výchovných situací? ($n=118$, $f=100\%$)

Zdroj: Vlastní zpracování

Cílem otázky bylo zjistit, zda se shodují rodiče při řešení výchovných situací, které nastávají u nich doma. Dalo by se říci, že výsledek je velmi uspokojivý, neboť celých 77 % respondentů odpovědělo, že u nich nastávají neshody *málokdy*. Odpověď *nikdy* označilo 9 % rodičů. Naopak odpověď *velmi často* byla udána pouze 2 % dotazovaných. Odpověď *často* byla označena ve 12 %. V 91 % tedy dochází mezi rodiči k občasným, ale i častým názorovým neshodám týkajícími se výchovy jejich dětí.

Obrázek č. 21: Jak si jednotliví respondenti stojí za svými výchovnými postoji? (n= 118, f=100 %)

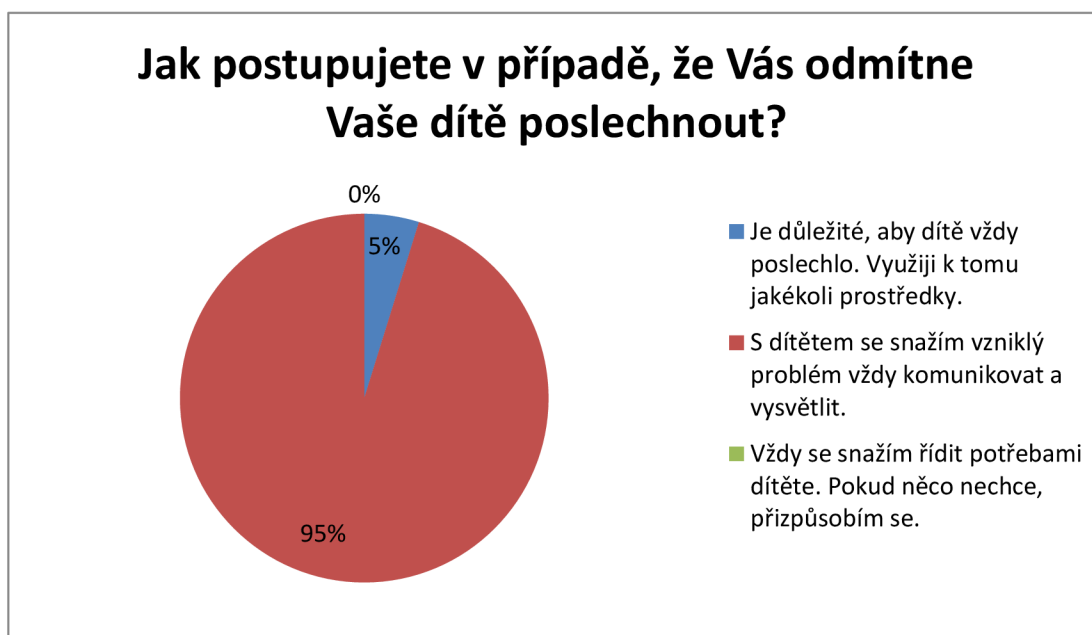
Zdroj: Vlastní zpracování

Někteří respondenti připustili, že *občas změní názor na to, co od svých dětí vyžadují*. Odpovědělo tak až 75 % rodičů. Daleko méně dotazovaných (24 %) naopak uvedlo, že si *vždy stojí za tím, co řeknou*. Necelé 1 % pak uvedlo, že si velmi často neví při výchově dítěte/děti rady.

Jak se snažíte vést své dítě/děti k základům slušného chování? (Umět pozdravit, poprosit, poděkovat, ...)

U této otázky mohli rodiče stručně popsat, jak k této problematice přistupují a jak vedou své děti ke slušnému chování. Velká většina respondentů uvedla, že pokud jejich dítě zapomene, vždy mu připomenou, jak se má v dané situaci zachovat. Další velmi početnou skupinou byla ta, že rodiče považují toto chování za samozřejmost a jejich děti se tak chovají již od školky. V neposlední řadě se často objevovaly odpovědi, že se respondenti snaží jít svým dětem příkladem a jsou pro ně vzorem. Necelé 1 % tvořila odpověď, že je na dítěti, jak se v dané situaci zachová a ať si vybere samo.

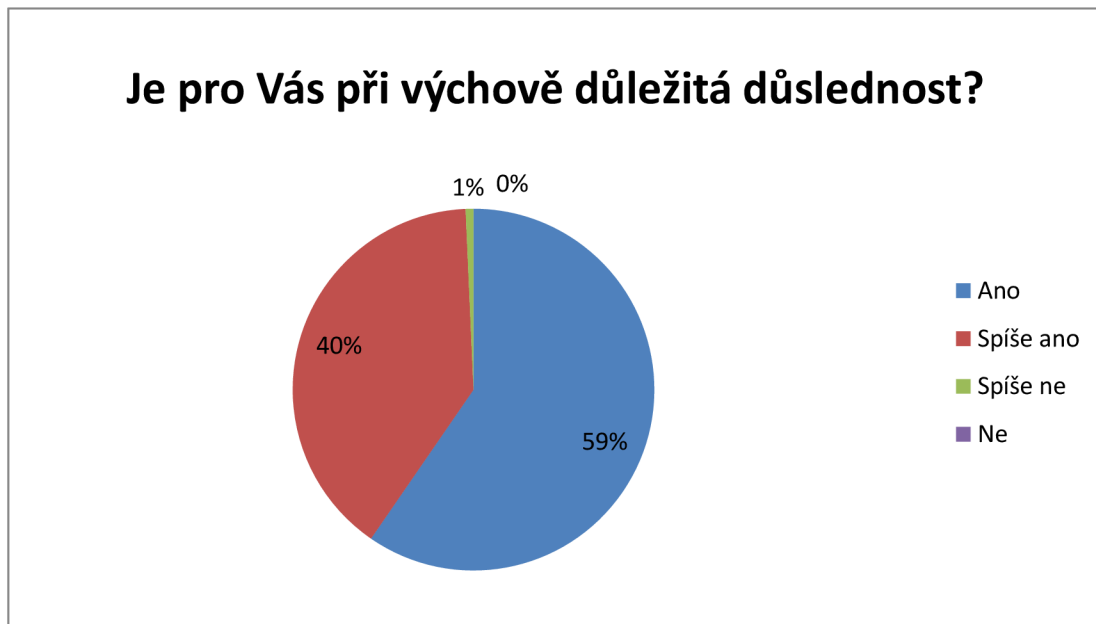
Obrázek č. 22: Jak postupují respondenti v případě, že jejich dítě odmítne poslechnout?
($n_i = 118$, $f_i = 100\%$)

Zdroj: Vlastní zpracování

Až 95 % respondentů uvedlo, že pokud jejich dítě neposlechne, *snaží se s ním vzniklý problém vždy komunikovat*. Pouze 5 % rodičů odpovědělo, že je pro ně *poslušnost velmi důležitá, a to v každém případě*. Naopak žádný z dotazovaných nevedl, že se snaží pokaždé podřídít potřebám dítěte a pokud dítě něco nechce, tak nemusí.

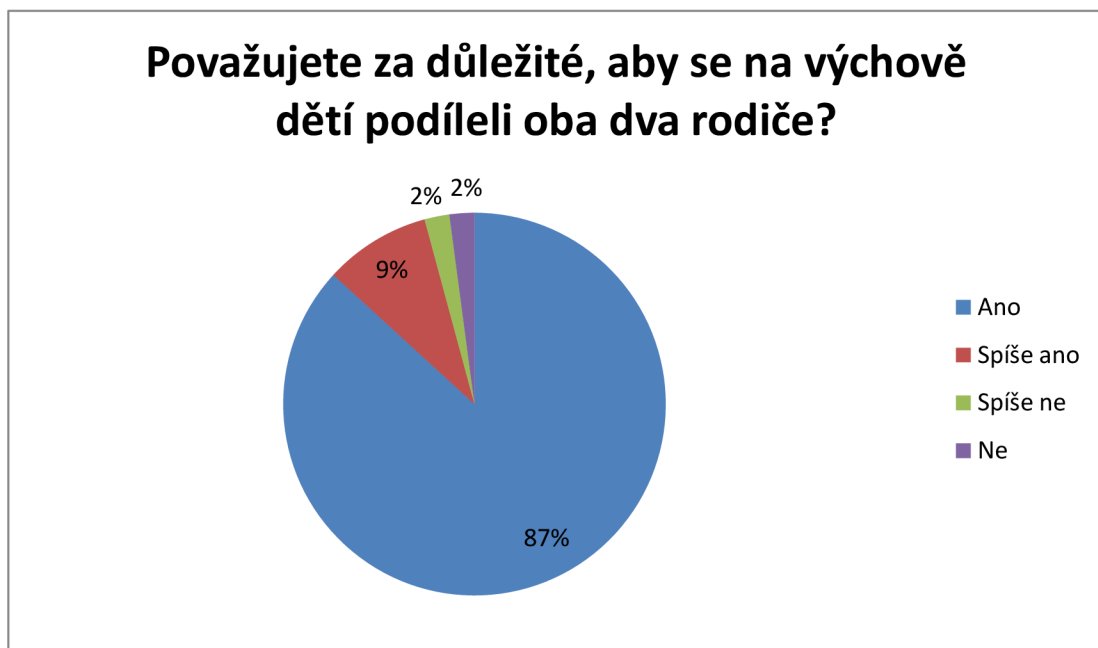
Obrázek č. 23: Je pro jednotlivé respondenty důležitá důslednost? ($n= 118$, $f=100$ %)

Zdroj: Vlastní zpracování

Jak ukazují výsledky grafu na obrázku č. 23, důslednost je pro většinu rodičů důležitá. Odpověď ano označila více než polovina dotazovaných a 40 % respondentů uvedlo odpověď *spíše ano*. Ani jeden rodič nevedl, že by pro něho neměla důslednost ve výchově žádnou váhu a pouze 1 % z nich označilo odpověď *spíše ne*.

Obrázek č. 24: Je pro jednotlivé respondenty důležité, aby se na výchově dětí podíleli oba rodiče? ($n=118$, $f=100\%$)

Zdroj: Vlastní zpracování

Z tohoto grafu vyplývá, že si i dnešní rodiče při výchově uvědomují důležitost role otce a matky. Až 87 % dotazovaných uvedlo, že je pro ně důležité, aby se na výchově dítěte podíleli oba dva rodiče. Odpověď *spíše ano* byla zastoupena 9 % a odpovědi *spíše ne* a *ne* označila pouze 2 % respondentů.

6 VÝSLEDKY ROZHOVORŮ

6.1 Rozhovory s učiteli

Otázka č. 1: Co považujete Vy osobně za nejnáročnější při práci s dětmi?

Respondenti se shodují, že je v dnešní době náročné udržet pozornost žáků a klid v hodinách a na základě této skutečnosti splnit plánované aktivity. Poslední dotazovaný zdůrazňuje nutnost trpělivého přístupu k žákům ze strany učitele.

Učitel 1: Dle respondenta, je v této době těžké zajistit dlouhodobější pozornost při vyučování, a tak je obtížné dosáhnout plánovaných aktivit v požadovaném čase a předat žákům potřebné znalosti.

Učitel 2: *Je těžké zajistit v hodinách klid, řád a pozornost. Sjednotit děti a jejich znalosti, což je nezbytné k jednotné práci.*

Učitel 3: Učitel považuje za velmi těžké dívat se na věci objektivně a stejně tak přistupovat objektivně k řešení problémů. *Lidé se občas chovají jinak, než by chtěli a dělají různé chyby. Ani učitel není neomylný. Podle mě je ale důležité umět se chvíli zastavit a zhodnotit své chování, pokud si nejsme něčím jistí. Děti chybují, rozčilují nás, ale proč? Já se na něho zlobit můžu (a občas to člověk i udělá), ale je to malé dítě. Kolikrát se zlobíme spíše na rodiče a jejich přístup, takže vylévat si hněv na dítě nemá cenu. Existuje nějaká představa o tom, jak by se chtěl člověk zachovat, ale v této době a v tomto počtu dětí je to mnohdy nereálné.*

Otázka č. 2: Je pro Vás stále obtížnější udržet/upoutat žákovu pozornost? Jaké metody či postupy považujete za nejúčinnější?

Jak vyznělo z předchozích odpovědí, upoutání a udržení pozornosti je největším problémem. Učitelé uvádí důvody, které mají za následek zhoršení situace, jako jsou nevhodné výchovné postupy rodičů, vliv médií. Řešením je vhodná motivace, individuální přístup. To ale naráží na příliš vysoký počet žáků ve třídách.

Učitel 1: Podle učitele vykazují v dnešní době žáci značný neklid, který provází vyučovací proces a narušuje tak jejich pozornost. Myslí si, že hodně záleží na typu školy. *Na některých školách, s menším počtem žáků, lze uplatňovat rušnější formy*

práce s důrazem na individualitu žáka. V běžné státní ZŠ, s velkým počtem žáků ve třídách a s několika výrazně problémovými dětmi bych volila spíše klasický způsob výuky. Děti se většinou zklidní při psaní do sešitu nebo při čtení.

Učitel 2: Ano, pozornost žáků je obtížné upoutat, protože není pěstována a rozvíjena rodiči, v předškolním období. Naopak se domnívám, že je často narušována nevhodnými výchovnými postupy v tomto období, a také vlivem různých médií. Žáky je zapotřebí promyšleně motivovat, střídat činnosti a vhodně vkládat relaxační chvílky.

Učitel 3: Každá třída je jiná. Ve všech případech je ale stěžejní poznat danou třídu a jednotlivé žáky. Promýšlet každou hodinu a volit vhodné motivace. Vnímám, že je to rok od roku náročnější, ale je to základ.

Otázka č. 3 K čemu žáci směřují svůj zájem nejčastěji o přestávkách a jak byste hodnotil/a jejich chování mimo výuku?

Učitelé si uvědomují, že děti musí o přestávkách „vypustit“ přebytečnou energii pohybem a křikem. Některé děti neznají ale hranice a jsou nebezpečné sobě i svému okolí.

Učitel 1: Zvýšený nárok na klid a soustředěnost v hodinách se projevuje zvýšenou aktivitou o přestávkách.

Učitel 2 uvádí, že je to různé. Záleží prý na povaze dítěte a také na rodinné výchově. Bohužel, učitel toho v dnešní době moc nemůže. O přestávkách a ve volných chvílích se snaží řada dětí uvolnit běháním a křikem. Takovéto chování dle učitele č. 2a přijímá v této době většina rodičů jako normu.

Učitel 3 se v mnoha věcech shodoval s předchozím participantem. Dle jeho slov se snaží děti o přestávkách uvolnit přebytečný stres. Někteří se o přestávkách doslova utrhnou ze řetězu. Člověk na jednu stranu chápe, že jsou to děti a že potřebují pohyb, ale také se musí určitým způsobem klást důraz na bezpečnost. Děti sice na všechno kývnou, ale jen co se otočíte, je všechno jinak. Bohužel, občas se najdou jedinci, kteří jsou svým chováním nebezpeční, a člověk jen trne, aby se nic nestalo. Potom je to samozřejmě na domluvě učitel-žák-rodič. Dozor není všudypřítomný.

Otázka č. 4: Řešíte u dětí často nekázeň? Pokud ano, o jaké kázeňské přestupky se jedná?

Respondenti se shodují na tom, že nekázeň se projevuje nejen o přestávkách, ale i při hodinách. Žáci nevydrží sedět, nedbají často pokynů učitele. Objevují se i projevy agresivity a vulgárnosti.

Učitel 1: *O přestávkách vstupují často do konfliktů, v hodinách převažuje u mnohých spontánnost nad sebekázní. Ruší při práci, odvádí pozornost učitele i spolužáků.*

Učitel 2: *Dle učitele č. 2 je nekázeň na každodenním pořádku. Vzniká prý počet žáků, kteří mají problém se socializovat a zapojit do kolektivu. Základním problémem je nerespektování autorit a jejich pokynů. Ve volném čase vstupují děti do různých konfliktů.*

Učitel 3: *Děti mají problém udržet pozornost při hodině. Většinou pak ale nesedí v klidu, ale vyrušují. Nedbají běžných pokynů a z učitele si nic nedělají. Běžnými domluvami nic nezmůžete. Můžete něco říkat třeba stokrát, ale to se mine účinkem. Bohužel, učitel má malé pravomoci. V průběhu posledních let si bohužel všímám i nárůstu agresivity a vulgárností. To, co bych si před několika lety nedokázala u dětí 1. stupně představit, je dnes na denním pořádku. Nekázeň se projevuje stále častěji. U každého jedince se ale odlišuje způsob řešení a také jeho účinnost.*

Otázka č. 5: Vyzoroval/a jste u dětí působení nějakých rizikových faktorů, které mohou ovlivňovat jejich chování a také práci ve školním prostředí?

Hlavní rizika spatřují dotázaní učitelé v nesprávné výchově a vedení ze strany rodičů, málo času stráveného s rodinou, špatné vztahy v rodině, špatný příklad z okolí. Problémy v rodinném prostředí vidí jako hlavní rizikový faktor.

Učitel 1: *Nedostatek pozornosti ze strany rodičů vůči chování a potřebám svých dětí. Děti tráví více času v kolektivech než za přítomnosti svých rodičů, kteří by na ně měli mít vliv. Děti odkládají rodiče čím dál tím více na nejrůznější kroužky. Chybí komunikace, kdy naslouchá pouze jeden druhému.*

Učitel 2 se domnívá, že mezi rizikové faktory patří právě nesprávná výchova a vedení. Problematické vztahy v rodině pak právě ovlivňují pozornost dětí a také jejich vzájemné vztahy ve skupině.

I učitel č. 3 udává, že je pravděpodobnost příčinou domácí prostředí. *Netvrdím, že u všech dětí musí být bezpodmínečně příčinou nevhodného chování domácí prostředí. Někteří jedinci se nechají občas strhnout svým okolím. Jsou stále jen děti, někdy se prostě nechají unést. Záleží ale na tom, jak často se nežádoucí chování projevuje a v jaké míře. U některých stačí upozornění nebo drobné napomenutí a stáhnou se. Větší problém je to u těch, kteří provádějí přestupky pravidelně a kteří se dají hůře ukáznit. U těch je pak zapotřebí hledat hlubší příčinu a kontaktovat rodinu.*

Otázka č. 6: Jaké jsou vaše zkušenosti ohledně komunikace s rodiči? Pokud se objeví nějaké neshody, čeho se nejčastěji týkají a podařilo se Vám je vždy vyřešit, aniž byste museli kontaktovat třetí stranu? Jaký byl způsob řešení?

Respondenti považují komunikaci s rodiči za problematickou. Uvádí dva extrémy, kdy se rodič chová příliš ochranně, a kdy na druhé straně nejeví zájem o vyřešení problému. Třetí dotázaný zmiňuje nutnost diplomatického přístupu ze strany učitele. Cílem je najít společnou řeč s rodiči.

Učitel 1 uvádí, že ne vždy je komunikace s rodiči nepříjemná. Pokud se ale jedná o nepříjemnou komunikaci, je to především kvůli neshodám mezi spolužáky. *Dost často jsou při prvním kontaktu s učitelem naladění nepřátelsky a dožadují se spravedlnosti ve jménu svého dítěte, a to bez ohledu na objektivní skutečnost. Myslím si, že práce učitele je právě v tomto ohledu velmi náročná a vyžaduje spoustu trpělivosti a sebeovládání.*

Učitel 2: *Komunikace s rodiči dnešní doby není snadná. Buď se chovají ochranně, nebo naopak nejeví o problémy zájem (a to v krajním slova smyslu).*

Učitel 3: *S rodiči jsem zatím žádný větší konflikt neřešila. Za dobu své praxe jsem samozřejmě s rodiči řešila různé situace, ale konfliktem bych to nenazvala. Pokud rodiče přijdou s nějakým problémem, snažím se všechno řešit chladnou hlavou a objektivně. Je na škodu jít proti rodiči a stát si mermomocí za svým. Učitel by měl mít nějakou představu o konkrétní situaci a vědět, čeho chce komunikací dosáhnout.*

Zásadní je najít společnou řeč a dělat kompromisy. Jde přece jen o žáka, se kterým se učitel bude i nadále vídat.

6.2 Rozhovory s rodiči

Otázka č. 1: Co vnímáte jako nejdůležitější při výchově Vašeho dítěte?

Dalo by se říci, že při odpovídání na tuto otázku se většina participantů shodovala. Bylo zjevné, že mají podobně nastavené hodnoty a že jsou pro ně důležité dobré vzájemné vztahy v rodině a jednotný přístup k výchově dětí.

Rodič 1: Pro tohoto rodiče je velmi důležité, aby se dokázali se svým partnerem a lidmi v rodině na důležitých věcech vždy domluvit a udělat vše co je v jejich silách, aby bylo dítě spokojené. Ideálně by měli všichni táhnout za jeden provaz a nejít proti sobě.

Jako důležité vnímám dobré rodinné vztahy a pevné domácí zázemí.

Rodič 2: Právě v tomto bodě se rodič č. 1 a č. 2 v odpovědích velmi shodují. Rodič č. 2 považuje za nejdůležitější právě vzájemný vztah rodičů a jednotné vedení dítěte.

Rodič 3: *Aby spolu trávila rodina dost času. To se ne vždy povede, ale aspoň se o to pokusit. Taky neřešit zbytečné problémy a nehádat se kvůli malichernostem.*

Otázka č. 2: Je něco, co jste si na začátku výchovy předsevzali, vnímáte to jako důležité, a nedaří se Vám to plnit?

Všichni se shodovali na tom, že zdaleka ne všechna předsevzetí se jim podařilo plnit. Každý uvedl, že musel někdy slevit ve výchově ze svých představ.

Rodič č. 1: *Napadá mě třeba to, že jsem nikdy nechtěla dítěti do 3 let pouštět televizi. Nakonec se dítě dívalo mnohem dříve. Stále mi to ale leželo v hlavě a aspoň jsem hlídala obsah a délku pohádek. Také jsme nikdy nechtěli řešit neshody před dětmi, ale občas se nechá člověk unést a před dítětem mu ledacos ujede.*

Rodič č. 2: *Od narození k dospělosti a samostatnosti vede dlouhá cesta a na té vstupují do výchovy různé vlivy, které ta předsevzetí ovlivňují. Nikdo není dokonalý. Každý musí ze svých předsevzetí něco pozměnit a daný stav přijmout.*

Rodič č. 3: *Snážit se vychovat slušné a i spokojené dítě. V důsledku dnešní doby se to ale daří velmi těžko a někdy má člověk pocit, že selhává.*

Otázka č. 3: Existuje ohledně výchovy něco, co vnímáte jinak než Vaši rodiče, a snažíte se to při výchově Vašeho dítěte dělat jinak?

V této otázce partneři uváděli svůj pohled na výchovu a to, do jaké míry se liší jejich představy o výchově od představ jejich rodičů. Rodiče uvedli, že se snaží s dítětem problémy více komunikovat, ale také, přiznávají, že jejich přístup k výchově ovlivnila výchova jejich rodičů. Od svých rodičů si převzali smysl pro důslednost při výchově. Odpovědi jsou ve shodě s dotazníkovým šetřením, kdy 70 % dotázaných ovlivnily výchovné postupy jejich rodičů.

Rodič č. 1 uvádí, že v době, kdy ještě neměl děti, si říkal, že bude k výchově přistupovat odlišně. V rozhovoru ale přiznal, že postupem času zjistil, že některé věci vnímá naopak velmi podobně: *Někdy se nad svým chováním pozastavím a zamyslím se nad tím, jak jsem si představoval, že se budu chovat. Je to neuvěřitelné, ale až s příchodem dítěte a následnou výchovou si uvědomuji, jak mě výchova mých rodičů ovlivnila.*

Rodič č. 2 v rozhovoru uvedl, že se snaží se svým dítětem více komunikovat, než tomu bylo v případě jeho výchovy. Přiznal ale, že některé hodnoty jsou pro něho při výchově důležité, a tak je při jejich dosažení zapotřebí důslednost. To vnímal při své výchově a považuje to za důležité i při výchově svého potomka: *Měla jsem nějaké představy o výchově a věděla jsem předem, co bych chtěla udělat jinak. V některých situacích jsem se ale musela zastavit a říkala si, že to nefunguje zcela tak, jak jsem si představovala. Obávala jsem se, že svou výchovou něco pokazím/zanedbám. Tak jsem věc přehodnotila a zkusila postupovat tak, jak jsem to znala od okolí nebo svých rodičů.*

Rodič č. 3: *Snážíme se s dětmi více komunikovat a sdílet jejich potřeby. Trávím s nimi více času. Osobně si ale ze svého dětství nenesu žádnou křivdu ohledně toho, jak mě rodiče vychovávali.*

Otázka č. 4: Je pro Vás při výchově důležitá důslednost? Jste ochoten připustit chybu, a s dítětem vše komunikovat?

Jak bylo zmiňováno již dříve, většinou rodiče uvádí, že je pro ně důslednost při výchově důležitá. Stejně se vyjádřili i respondenti ve svých odpovědích.

Rodič č. 1: *Určitě se snažím být důsledná. Netvrdím ale, že se mi to vždy ve všech případech podaří. Určitě záleží na tom, jak člověk přistupuje k výchově a jak svého potomka vede. Myslím si, že důslednost je důležitá a že to snad vnímá většina rodičů. Jde spíš jen o to, jakým způsobem se člověk snaží ty hodnoty předávat.*

Rodič č. 2: *Důslednost je při výchově velmi důležitá, ale dle mého taky náročná. Některé chyby rodiče lze s dítětem komunikovat, jiné ne.*

Rodič č. 3 uvedl, že se snaží přistupovat důsledně, ale někdy je to velmi náročné. *Chybu se ale s partnerem snažíme vždy napravit, protože se nám to jeví jako velmi důležité.*

Otázka č. 5: Co považujete za největší chybu při výchově a čeho se Vy osobně snažíte vyvarovat?

Rodiče považují za největší chyby řešení konfliktů před dětmi, neshody mezi rodiči a nedostatek času, který by mohli rodiče s dětmi trávit.

Rodič č. 1 se odvolává na odpověď, kterou uvedl již u jedné z předchozích otázek. Při výchově je pro něho velmi důležitá soudržnost rodiny a především rodičovského páru. Neřešit konflikty před dětmi a nebýt přehnaně důsledný.

Rodič č. 2: *Neshody ve vztahu rodičů, neshody ve výchovných postupech.*

Rodič č. 3: *Nedostatek času trávený společně s dětmi. Nenaslouchání svým dětem a jejich potřebám.*

7 ZÁVĚREČNÉ SHRNUTÍ

Na základě výzkumného šetření, které probíhalo prostřednictvím dotazníků a rozhovorů, se podařilo nasbírat větší množství dat, díky kterým je možné odpovědět na výzkumné otázky. Obou částí výzkumného šetření se účastnilo více než 100 respondentů. Na základě toho bylo shromážděno dostatečné množství odpovědí, které nám umožnily nahlédnout na to, jak obě strany nahlíží na danou problematiku.

Dle dotazníkového šetření a vedených rozhovorů byly vyhodnocovány jednotlivé odpovědi, které byly někdy velmi různorodé. Zajímavý je možná pohled obou skupin na danou problematiku výchovy a přístupu rodičů k dětem.

Kterými aktivitami vyplňují rodiče nejčastěji společně trávený čas s jejich potomky?

Dle dotazníkového šetření a vedených rozhovorů bylo zjištěno, že se většina rodičů se nad výchovou svých dětí zamýšlí a především dbá na to, jak tráví volný čas. Získané údaje poukazují na to, že až 50 % respondentů se snaží organizovat volný čas jejich dětí a záleží jim na tom, jaké aktivity v tomto čase upřednostňují. Úkolem této práce bylo také zjistit, kolik času tráví děti ve společnosti různých médií a zda je pro rodiče důležité, aby se jejich potomci věnovali venkovním pohybovým aktivitám. Až 97 % rodičů uvedlo, že je pro ně důležité, aby děti neseděly jen doma, ale prováděly nějakou aktivitu na čerstvém vzduchu. Pokud se jednalo o společně strávený čas rodičů se svými dětmi a pohybové aktivity, respondenti nejčastěji uváděli turistiku, procházky, pohyb venku, jízdu na kole, jiný sport. Pokud se nejednalo o pohybové aktivity a pobyt na čerstvém vzduchu, rodiče nejčastěji naplňují čas dětí hraním deskových her, domácími činnostmi, tvořením aj. Většina rodičů také uvedla, že jim záleží na čase, který děti tráví v prostředí TV, telefonů, počítačů atd. Právě 88 % respondentů uvedlo, že jim záleží na tom, kolik času s podobnými médii tráví. Na základě toho také odpovídali, kolik času nechají děti v prostředí některých z uvedených médií. Že se jedná nanejvýš o 2 hodiny, uvedlo až 84 %. Dokonce 11 % z nich odpovědělo, že netráví v prostředí médií čas žádný. V této době by se mohly odpovědi od těchto respondentů jevit jako velmi uspokojivé.

Jak vnímají učitelé 1. stupně výchovu dnešních dětí a jak rodiče v této době přistupují k výchově?

Hlavní problém při výchově spatřují učitelé v rodinném prostředí, především v neshodách mezi rodiči. Dalším negativním vlivem je z jejich pohledu stále sílící vliv médií. Výsledkem je, z pohledu pedagogů, právě často projevující se nekázeň a nepřipravenost žáků. Je také problémem, následně žáky motivovat. Zhoršil se i pohled na autoritu učitele. Rodiče se v dnešní době snaží s dětmi více komunikovat, ale je pro ně stále velmi důležitá důslednost při výchově. Uvedlo to až 99 % respondentů. Problémy, které ale při výchově nastanou, je ochotno komunikovat s dětmi až 95 % rodičů. Komunikaci tak upřednostňují před slepou poslušností.

Jako důležitý vidí 87 % rodičů jednotný přístup k výchově.

Co se týče pohledu na výchovu, 71 % rodičů uvedlo, že se více či méně shoduje s pohledem jejich rodičů. Dokonce uvedli, že k neshodám ohledně výchovy dochází málokdy. Jak uvádí rodič č. 1: *Někdy se nad svým chováním pozastavím a zamyslím se nad tím, jak jsem si představoval, že se budu chovat. Je to neuvěřitelné, ale až s příchodem dítěte a následnou výchovou si uvědomuji, jak mě výchova mých rodičů ovlivnila.* Z dotazníkového šetření také vyplynulo, že si rodiče nechají pomáhat od prarodičů. Uvádí to 36 % rodičů.

Jaké změny v chování žáků pozorují pedagogové z řad učitelů 1. stupně základních škol a jak hodnotí komunikaci mezi nimi a rodiči?

Nejčastější změny zaznamenali respondenti především v udržení pozornosti při hodinách a ve zhoršení kázně. To, že neudrží pozornost, se pak právě projevuje zvýšenou aktivitou a možnou nekázní. Jak uvádí učitel č. 1, *Zvýšený nárok na klid a soustředěnost v hodinách se projevuje zvýšenou aktivitou o přestávkách.* Zhoršení kázně vnímá až 62 % dotazovaných. Změny v chování dávají nejčastěji za vinu médiím, okruhu přátel a rodinnému prostředí. Právě to nasbíralo nejvyšší počet odpovědí (80 %). Učitelé také vnímají změnu v tom, že žáci vnímají učitele stále méně jako autoritu. Tuto odpověď označilo 70 % respondentů. Tuto skutečnost přičítají také vlivu rodinného prostředí.

Jak hodnotí učitelé 1. stupně komunikaci s rodiči?

Až 76 % učitelů uvádí, že s rodiči řeší pouze drobné neshody, které zvládnou vždy sami komunikovat. Necelých 20 % z nich ale uvedlo, že se s rodiči komunikuje stále hůře a mnohdy je zapotřebí pomoc 3. strany. Dotazníkovým šetřením bylo také zjištěno, že překážkou při řešení různých problémů je právě komunikace s rodiči, která je v dnešní době na horší úrovni. Učitel č. 1 uvádí, *Dost často jsou při prvním kontaktu s učitelem naladění nepřátelsky a dožadují se spravedlnosti ve jménu svého dítěte, a to bez ohledu na objektivní skutečnost.*

8 DISKUZE

Hlavním cílem mé práce bylo porovnat rozdíly výchovných přístupů rodičů při výchově dětí. Úspěšnost při výchově následně přímo ovlivňuje kvalitu vzdělávacího procesu. Z tohoto důvodu jsem porovnávala, jaké názory mají na výchovu dětí rodiče, a jak hodnotí naplňování jejich cílů učitele 1. stupně základních škol. Podklady pro vyhodnocení výsledků, jsem získala pomocí dotazníkového šetření mezi oběma skupinami. Současně jsem zjišťovala, co považují za hlavní rizikové faktory v současné době rodiče a v čem spatřují problém učitelé. Dotazníkové šetření jsem doplnila o rozhovory s rodiči žáků 1. stupně základní školy a jejich učiteli.

Většinu respondentů, kteří odpověděli v rámci šetření mezi rodiči, tvořily ženy. Bylo to celých 84 %. Na základě tohoto zjištění mohu usuzovat, že v otázce výchovy jsou aktivnější matky. Přesto je u 87 % z dotazovaných uvedeno v odpovědích, že považují za důležité, aby se na výchově podíleli oba rodiče. O neméně důležité roli otce bylo pojednáno v mé práci (Šulová, 2010). Navíc za velmi důležitou považují dotazovaní jednotu obou partnerů. Toto jedno ze základních pravidel potvrzuje v teoretické části Prekopová (2012). Ta uvádí, že zralí rodiče mohou naplnit potřeby dítěte například i po rozvodu, zastávají-li jednotný přístup. Celých 77 % respondentů se vyslovilo, že v jejich rodinách dochází málokdy k neshodám. Toto dokládá, že rodiče považují případné neshody za rizikový faktor. Za velmi důležitou považují respondenti důslednost při výchově. Z odpovědí vyplývá, že 24 % rodičů si stojí vždy za tím, co řeknou. Ve většině případů a to v 75 %, jsou ale ochotni pozměnit názor na to, co od dítěte vyžadují. Důvodem, že jsou ochotni slevit ze svých požadavků je doba, tlak okolí a určitě i dnešní vytíženost rodičů. I když se snaží vyžadovat důslednost, 95 % z nich upřednostňuje komunikaci s dítětem před slepou poslušností. Výzkumem bylo zjištěno, že ve výchově jejich vlastních dětí se odráží to, jaké postupy volili jejich rodiče. Dotázaní se v 70 % případů vyslovili, že většinu z nich jejich postupy ovlivnily. Šetření mi také dalo odpověď, kdo další se podílí na výchově. Z výsledků vyplývá, že pomoc poskytují v 36 % prarodiče, v 15 % někdo jiný, a v celých 49 % nikdo jiný nepomáhá. Právě prarodiče jsou ti, kteří pomáhají nejčastěji s výchovou dětí. Mají k dětem nejbliže a vytíženým

rodičům mohou pomoci ve smyslu dohledu nad dítětem v jeho volném čase a dohledem v rámci školní přípravy. Nutnost pomoci rodičům uvádí Campbell (1998).

V otázce týkající se volného času z mého šetření vyplynulo, že 78 % respondentů podporuje u dětí venkovní aktivity, výtvarnou činnost nebo pomoc při práci v domácnosti. Pro 48 % je důležité, aby jejich dítě netrávilo čas prostřednictvím médií. To ne zcela odpovídá výsledkům mého šetření, kdy jsem zjistila, že 66 % dětí respondentů tráví 1 – 2 hodiny denně tímto způsobem, 6 % dokonce více než 3 hodiny. Na sítích jsou děti aktivní již od 10 – 11 let. Společnebezpečne (2021) uvádí, že bohužel 92 % rodičů o tom ví. Vysoká hodnota, kterou uvádějí, je ale jistě ovlivněná tím, že do jejich šetření byly zahrnuty děti až do věku 17 let. Přesto při mnou zjištěných 1 – 2 hodinách z mého pohledu nezbyvá ve všední dny příliš času na další výše zmíněné volnočasové aktivity. Problém je, že internet a sociální sítě jsou pro děti díky jejich promyšlenému marketingu stále větším lákadlem. V teoretické části práce uvádím zjištění, že hodnoty denního pobytu na sociálních sítích převyšují mnou zjištěné údaje. Více než 50 % dětí tráví tímto způsobem 3 – 5 hodin denně Novotná (2022). Překvapivým zjištěním bylo, že celých 11 % dotázaných rodičů odpovědělo, že jejich děti netráví výše uvedeným způsobem žádný volný čas.

Zajímavé bylo šetření mezi učiteli 1. stupně základní školy. Největší skupinu 56 % tvořili učitelé ve věku 46 a více let. Druhou nejpočetnější skupinou zastoupenou 28 %, byly respondenti ve věku 36 – 45 let. Z výsledku je pravděpodobné, že se řada z dotázaných z druhé věkové skupiny současně nachází v roli rodiče žáka 1. stupně základní školy a sami jsou aktivními vychovateli. Jak vyplývá z dotazníků, jednalo se ve většině případů o zkušené učitele. Proto je zajímavý jejich pohled na výchovné postupy rodičů, co je z jejich pohledu důležité, s jakými problémy se setkávají, a co považují za rizikové faktory. Většina respondentů označila za hlavní problém nepozornost a kázeň žáků. Pro skutečnost, že jsou žáci nepozorní, se vyslovilo 90 % dotazovaných, pro nekázeň téměř 60 %. Problémem je také vysoká nepřipravenost žáků, pro kterou se vyslovilo 55 % učitelů. Dokonce 20 % dotázaných zaznamenalo rostoucí projevy agrese mezi dětmi. Situace má z pohledu učitelů zhoršující se tendenci. V čem spatřují učitelé hlavní problémy? Důvodů bylo několik. Jako hlavní příčinu, a to z 85 % označili rodinné prostředí, a přístup většiny rodičů k výchově za příliš liberální (Cloud a Townsend,

2003). Problémy jsou především v neshodách mezi rodiči. Zajímavé je, že z odpovědí rodičů vyplývá, že k neshodám dochází často pouze u 14 % dotázaných. Učitelé považují, jak vyplývá z jejich odpovědí, dalším problémem je z pohledu učitelů vliv médií. Jak v práci uvádím, v rámci sociálních sítí může jít o obsah, který je pro dítě nevhodný. Domnívám se, že důvodem častějších návštěv internetu může být malá kontrola či pohodlnost rodičů, vliv kamarádů nebo v závažnějších případech únik z tíživé rodinné situace. Pro dotázané je důležité, aby žáci viděli učitele jako autoritu. K názoru ano a spíše ano se přiklání celkem 70 % respondentů. Celých 29 %, se ale vyslovilo, spíše ne. Myslím si, že autorita učitele je základním předpokladem pro zdárný průběh vyučovacího procesu. Určitě je autorita dána i vlastní osobností učitele, mohlo by ji podpořit větší zastoupení mužů na 1. stupni základní školy, ale potřebuje podpořit rodiči a společným řešením výše uvedených problémů.

Je povzbudivé, že při dotazu na hodnocení úrovně spolupráce s rodiči, se učitelé vyslovili v 76 % z případů, že jsou schopni problémy vyřešit společně s rodiči. Na základě výsledků šetření se domnívám, že k řešení mnoha problémů by přispělo i snížení počtu žáků ve třídách, pro které se vyslovili dotázaní učitelé.

ZÁVĚR

V diplomové práci jsem se zabývala problematikou přístupu rodičů k výchově dětí a rizikovými faktory ve výchově. Mým cílem bylo zjistit, jak rodinné prostředí ovlivňuje jednak výchovu dítěte, tak následně vzdělávací proces. Při zpracování teoretické části jsem si vytvořila na základě odborné literatury z oblasti dětské psychologie a internetových zdrojů podklady pro výzkum, který byl náplní mé praktické části. Praktická část měla za cíl zjistit, jak se liší přístupy rodičů při výchově dětí. Porovnávala jsem, jaké přístupy volí rodiče a jak hodnotí výchovu učitelé 1. stupně základních škol. Současně jsem analyzovala rizika a problémy, které výchovu provází. Jako metodu výzkumu jsem zvolila dotazníkové šetření, doplněné o rozhovory s rodiči a učiteli. Respondenty byli rodiče žáků a učitelé 1. stupně základní školy. Pro vyhodnocení se mi podařilo shromáždit dostatek dat, aby mohl být výsledek považován za průkazný. Získané údaje jsem zpracovala do grafů a odpovědí. V diskuzi rozebírám podrobně srovnání pohledu rodičů a učitelů. Z výsledků vyplývá, že pro rodiče je z hlediska výchovných přístupů důležitá důslednost, podíl obou rodičů na výchově a jednotný přístup. Jako důležité vidí smysluplné naplnění volného času dítěte společnými aktivitami. Z výsledků šetření mezi rodiči je patrné, že se většina z dotázaných snaží přistupovat k výchově podle nejlepších zásad. Ne vždy se jim však daří výchovné cíle naplnit. Odpovědi učitelů v rámci dotazníkového šetření poukazují na problémy, kterými jsou nepozornost, nekázeň a častá nepřipravenost žáků. Za hlavní důvody označili vliv rodinného prostředí a příliš liberálním přístupem rodičů k výchově. Z výsledků je patrný také silný tlak médií, který působí negativně na dětskou psychiku. Domnívám se, že dnešní doba vytváří na rodiče veliký tlak. Pozitivní je ale skutečnost, která vychází z mého výzkumu, že jsou ve většině případů schopni rodiče řešit problémy dítěte s učitelem. Právě úloha školy je důležitá v pomoci rodičům při výchově dětí.

Práce mě v průběhu zpracování obohatila o řadu poznatků a informací, které mohu využít ve své profesi učitelky 1. Stupně základní školy.

SEZNAM LITERATURY

- Cairns, K. (2012). *Bezpečná vazba mezi náhradními rodiči a dítětem: Traumata v raném vztahu a psychická odolnost*. Praha: Portál.
- Campbell, R. (1998). *Nechte mě být: Porozumět hněvu dětí*. Praha: Návrat domů.
- Cloud, H., & Townsend, J. (2003). *Děti a hranice: Proč ve vztahu k dětem budovat hranice?* Praha: Návrat domů.
- Dinkmeyer, D., & McKay, G. (1996). *Efektivní rodičovství krok za krokem*. Praha: Portál
- Gillernová, I., Kebza, V., & Rymeš, M., (2011). *Psychologické aspekty změn v české společnosti: Člověk na přelomu tisíciletí*. Praha: Grada.
- Gilbert, G. (2009). *O dětech a výchově*. Praha: Portál.
- Gilbert, G. (2018). *Rodina: Poklad naší doby*. Praha: Portál.
- Herman, M. & Halda, J. (2019). *Jsi tam, brácho?* Praha: Apak.
- Hoskovcová, S. (2006). *Psychická odolnost předškolního dítěte*. Grada.
- Jedlička, R. (2001). *Psychosociální vývoj dítěte a jeho poruchy z hlediska hlubinné psychologie: psychoanalytická propedeutika pro učitele*. Praha: Univerzita Karlova.
- Juul, J. (2015). *Dítě – Váš partner ve výchově*. Argo.
- Langmeier, J., & Krejčířová, D. (2006). *Vývojová psychologie*. Praha: Grada.
- Langmeier, J., & Matějček, Z. (2011). *Psychologická deprivace v dětství*. Praha: Karolinum.
- Matějček, Z. (1992). *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: SPN.
- Matějček, Z. (1994). *Co děti nejvíc potřebují?* Praha: Portál.
- Matějček, Z. (1997). *Škola rodičů*. Praha: Maxdorf.
- Marhounová, J. (1996). *Dospívání*. Praha: Empatie.
- Mertin, V. (2004). *Na co se často ptáte: Ze zkušeností dětského psychologa*. Scientia.
- Novák, T. (2013). *O otcovské roli: Význam otce v rodině*. Grada.

- Novák, T. & Šmolka, P. (2016). *Manželské a rodinné poradenství*. Praha: Grada.
- Petitcollin, CH. (2009). *Jak správně komunikovat se svým dítětem*. Praha: Pierot.
- Pöthe, P. (1996). *Dítě v ohrožení*. Praha: G plus G.
- Prekop, J. (2012). *Aby láska v rodinách proudila*. Praha: Monika Vandasová – Elšíková.
- Rufo, M. (2009). *Pusť mě, ale neopouštěj! Utváření zdravé vazby mezi rodiči a dětmi*. Praha: Portál.
- Říčan, P., & Krejčířová, D (2006) *Dětská klinická psychologie*. Grada.
- Solterová, A. (2019). *Bez trestů a odměn: Výchova spokojeného dítěte*. Praha: Triton.
- Šulová, L. (2004). *Raný psychický vývoj dítěte*. Praha: Karolinum.
- Teyber, E. (2007). *Děti a rozvod: Jak pomoci dětem vyrovnat se s rozvodem rodičů*. Praha: Návrat domů.
- Vágnerová, M. (2012). *Vývojová psychologie: Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum.
- Zoja, L. (2017). *Soumrak otců: Archetyp otce a dějiny otcovství*. Praha: Prostor.

Internetové zdroje

- Český statistický úřad. (2020). *Sňatky a rozvody* [online].
<https://www.czso.cz/csu/stoletistatistiky/snatky-a-rozvody>
- Český statistický úřad. (2022). *Věk rodičů dětí narozených v roce 2021* [online].
<https://www.czso.cz/csu/xb/vek-rodicu-narozenyx-v-jihomoravskem-kraji-v-roce-2021>
- Český statistický úřad. (2020). *Průměrný věk žen při narození 1. Dítěte v letech 1950 – 2019* [online]. <https://www.czso.cz/csu/xb/vek-rodicu-deti-narozenyx-v-jihomoravskem-kraji-v-roce-2020>
- Studnička, M. (2022). *Kolik druhů výchovy známe? Dovychovat*. [online].
<https://www.dovychovat.cz/kolik-druhu-vychovy-zname/>
- Novotná, K (2022). *Stále více dětí žije ve střídavé péči nebo u otce: Reflektovat to má i výživné*. iDNES.cz [online]. https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/rozvod-deti-stridava-pece-vyzivne.A220725_133022_domaci_knn

Krtičková, K. (2015, 8. ledna). *Výchovné problémy v dysfunkčních rodinách*. Šance dětem [online]. <https://sancedetem.cz/vychovne-problemy-v-dysfunkcnich-rodinach>

Mertin, V. (2022). *Rodiče a děti: Lze vychovávat děti bez trestání?* Rodiče a jejich děti [online]. <https://www.rodice-a-deti.cz/lze-vychovavat-deti-bez-trestani>

Novotná, B. (2022) Děti tráví hodiny denně na sociálních sítích. Většina rodičů to neřeší. Seznam zprávy [online]. <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/fakta-deti-travi-hodiny-denne-na-socialnich-sitich-vetsina-rodicu-to-neresi-213279>

Projekt Společně bezpečně. (2021). *Proč existují věkové hranice pro vstup na sociální síť* [online]. <https://www.spolecnebezpecne.cz/aktuality/proc-existuji-vekove-hranice-pro-vstup-na-socialni-site/>

SEZNAM PŘÍLOH

Dotazníky

Vážená paní učitelko, Vážený pane učiteli,

ráda bych Vás touto cestou požádala o spolupráci při vyplňování dotazníku, který je součástí mé diplomové práce, zaměřené na přístupy rodičů při výchově dětí a rizikové faktory ve výchově, a to ve vztahu k žákům 1. stupně ZŠ. Dotazníkové šetření je zcela anonymní.

Předem Vám moc děkuji za ochotu a čas, který strávíte u vyplňování tohoto dotazníku.

Helena Jakovljevičová

Jaké změny v chování žáků pozorují pedagogové z řad učitelů 1. stupně základních škol a jak hodnotí komunikaci mezi nimi a rodiči.

Otázky pro učitele – rozhovor

- Co považujete Vy osobně za nejnáročnější, při práci s dětmi?
- Je pro Vás stále obtížnější udržet/upoutat žákovu pozornost? Jaké metody či postupy považujete za neúčinnější?
- K čemu žáci směřují svůj zájem nejčastěji o přestávkách a jak byste hodnotili jejich chování mimo výuku?
- Řešíte u dětí často nekázeň? Pokud ano, o jaké kázeňské přestupky se jedná?
- Vypozorovali jste u dětí působení nějakých rizikových faktorů, které mohou ovlivňovat jejich chování a také práci ve školním prostředí?

Jaké jsou vaše zkušenosti ohledně komunikace s rodiči? Pokud se objeví nějaké neshody, čeho se nejčastěji týkají a podařilo se Vám je vždy vyřešit, aniž byste museli kontaktovat třetí stranu? Jaký byl způsob řešení?

Otázky pro rodiče – rozhovor

- Co vnímáte jako nejdůležitější při výchově Vašeho dítěte?
- Je něco, co jste si na začátku výchovy předsevzali, vnímáte to jako důležité, a nedaří se Vám to plnit?
- Existuje ohledně výchovy něco, co vnímáte jinak než Vaši rodiče, a snažíte se to při výchově Vašeho dítěte dělat jinak?
- Je pro Vás při výchově důležitá důslednost? Jste ochoten připustit chybu, a s dítětem vše komunikovat?
- Co považujete za největší chybu při výchově a čeho se Vy osobně snažíte vyvarovat?

Otázky

Pro rodiče

Pohlaví	
Muž	
Žena	

Věk	
Méně než 20 let	
21 - 30 let	
31 - 40 let	
41 let a více	

Jakými aktivitami nejčastěji vyplňujete Váš volný čas, který trávíte se svým dítětem/děťmi?

Je pro Vás důležité, aby Vaše dítě/děti trávily pravidelně alespoň nějaký čas venku a sportovaly?

Ano	Spíše ano	Spíše ne	Ne	Neřeším to
-----	-----------	----------	----	------------

Snažíte se organizovat každou volnou chvíli Vašeho dítěte/děti?

Ano	Spíše ano	Spíše ne	Ne	
-----	-----------	----------	----	--

Je pro Vás důležité, aby Vaše dítě/děti netrávily příliš mnoho času s různými médii? (televize, chytré telefony, tablety, PC,..)

Ano	Spíše ano	Spíše ne	Ne	Neřeším to
-----	-----------	----------	----	------------

Kolik hodin denně stráví vaše dítě/děti u některých z výše uvedených médií?

Méně než 1 hodinu	
1–2 hodiny	
3 hodiny a více	
Moje dítě u podobných médií každý den čas netráví.	

Je někdo, s kým výchovu svých dětí konzultujete?	
Ano, prarodiče	
Ano, kamarádi, známí	
Ne, nenechám si nikým do výchovy svých dětí zasahovat.	

Podílí se mimo dobu návštěv na výchově vašich dětí i někdo jiný?	
Ano, prarodiče	
Ne	
Ano, někdo jiný	

Pokud jste v předchozí otázce označili políčko „někdo jiný“, napište kdo

Dochází ve Vaší rodině k neshodám při řešení různých výchovných situací?	
Velmi často	
Často	
Málokdy	
Nikdy	

Jste vždy přesvědčena/přesvědčen o Vašich výchovných postupech nebo se stává, že měníte názor a své postoje?	
Vždy si stojím za tím, co řeknu.	
Občas změním názor na to, co od svého dítěte vyžaduji.	
Při výchově si mnohdy nevím rady a velmi často měním své postoje a názory.	

Jak se snažíte vést své dítě/děti k základům slušného chování? (Umět pozdravit, poprosit, poděkovat,..)	
Každou chvíli se snažím slušné chování připomínat	
Pokud dítě zapomene, ihned na to upozorním	
Své dítě na slušné chování neupozorňuji. Věřím, že vše vyzporuje samo, od okolí.	
Ať si mé dítě vybere samo, jak se v dané situaci zachová.	
Jiná, jaká?	

Jak postupujete v případě, že Vás odmítne Vaše dítě poslechnout?	
Je důležité, aby dítě vždy poslechlo. Využiji k tomu jakékoli prostředky.	
S dítětem se snažím vzniklý problém vždy	

komunikovat a vysvětlit.	
Vždy se snažím řídit potřebami dítěte. Pokud něco nechce, přizpůsobím se.	
Jiné...	

Je pro Vás při výchově důležitá důslednost?	
Ano	
Spíše ano	
Spíše ne	
Ne	

Považujete za velmi důležité, aby se na výchově dětí podíleli oba dva rodiče?	
Ano	
Spíše ano	
Spíše ne	
Ne	

Pro učitele

Jaký je Váš věk?	
20 - 25 let	
26 - 35 let	

36 - 45 let	
46 let a více	

Jaká je délka Vaší praxe, jako učitele 1. stupně ZŠ?	
1 - 5 let	
6 - 15 let	
16 - 25	
26 let a více	

S jakými problémy v chování se nejčastěji při své práci setkáváte?	
Nepozornost	
Nepřipravenost	
Nekázeň	
Agresivní chování	
Lhaní	
Drobné krádeže	
Jiné, jaké?	

V čem je podle Vás příčina výše uvedených problémů?	
Vliv rodinného prostředí	
Vliv médií (TV, PC, telefony)	
Okruh kamarádů, přátel	

Strach a obavy ze školního prostředí	
Jiná, jaká?	

Jak byste hodnotili Vši spolupráci s rodiči?	
Vždy se na všem shodneme bez problémů.	
Občas se objeví drobné neshody, které ovšem zvládneme komunikovat mezi sebou a vyřešit.	
Stále častěji se objevuje nespokojenost ze strany rodičů, která mnohdy vyžaduje řešení, za pomoci třetí strany.	

Co hodnotíte jako největší překážku, ve snaze napravit výchovný problém žáka?

Řekli byste, že je kázeň žáků na horší úrovni, než tomu bylo před několika lety?	
Ano	
Spíše ano	
Spíše ne	
Ne	

Pokud jste v předchozí otázce odpověděli ano, proč se domníváte, že tomu tak je?

Vypozorovali jste, že v dnešní době žáci čím dál tím méně ctí učitele, jako autoritu?

Ano	
Spíše ano	
Spíše ne	
Ne	

Pokud jste v předchozí otázce odpověděli ano, proč se domníváte, že tomu tak je?

--

Myslíte si, že by k udržení lepší kázně pomohlo to, kdyby na 1. stupni učilo více mužů než žen?

Ano	
Spíše ano	
Spíše ne	
Ne	